

Олександр КЛЕКОВКІН

**ДО ІСТОРІЇ ТЕАТРАЛЬНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В УКРАЇНІ
XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.**

**(спостереження на матеріалі п'єс, публіцистичної
й епістолярної спадщини І. К. Карпенка-Карого)**

У розвідці здійснено спробу проаналізувати театральну термінологію І. К. Карпенка-Карого за його драматичними творами, публіцистичною й епістолярною спадщиною. Зафіксовані терміни відображають не лише погляди на театральне мистецтво і техніку драми самого Карпенка-Карого, а й театральну практику в Україні кінця XIX – початку XX ст. у цілому.

Ключові слова: український театр XIX століття, театр корифеїв, термінологія.

В исследовании осуществлена попытка проанализировать театральную терминологию И. К. Карпенко-Карого за его драматическими произведениями, публицистическим и эпистолярным наследием. Зафиксированные термины отражают не только взгляды на театральное искусство и технику драмы самого Карпенко-Карого, но и театральную практику в Украине конца XIX – начала XX века в целом.

Ключевые слова: украинский театр XIX столетия, театр корифеев, терминология.

There was done an attempt in research to examine a drama dictionary of I.K. Karpenko-Karyi in his dramatic works, publicistic and epistolary heritage. The fixed terms reflect not only Karpenko-Karyi's views on dramatic art and drama technique but also drama practice in Ukraine at the end of 19th and at the beginning of 20th century.

Key-words: Ukrainian theatre XIX century, coryphaeus theatre, terminology.

Термінологія театру корифеїв не постала на порожньому місці: Їй передували терміни давнього театру, а згодом і розвинена лексика шкільної драми¹.

Однак театр ХІХ ст. майже не скористався цією термінологією. Відкинувши її, він був змушений творити її наново. І це не лише динаміка мови; це свідчення відсутності спадкоємності між театрами: «урвався часів зв'язок».

Адже у першій половині ХІХ ст. сталося те, що принципово змінило світ театру.

Театр не став кращим або гіршим, він просто став іншим, отже, змінився і його словник: «ідейність», «народність», «художня правда», «мотивація», «психологізм», «критика», «театральне мистецтво», тобто усі ті поняття, на ґрунті яких розвиватиметься театр протягом ХІХ століття. Сьогодні ці поняття стали настільки звичними, що інколи навіть видаються споконвічними універсаліями.

Однак «істина – любив повторювати Гегель, – конкретна»; це означає, що немає більшої небезпеки для пізнання, ніж оголошення гіпотези, народженої певними історичними обставинами, універсальним законом, аксіомою. Тим більше, коли це стосується мистецтва. Як писав тоді ще нікому невідомий драматург-початківець Карпенко-Карий поважному драматургові Михайлові Старицькому: «об искусстве и творчестве суждения бесконечно разнообразны и разноречивы»².

Найголовніші документи, в яких фіксується процес творення і впровадження театральної термінології в Україні докорифейської доби – це п'єси й епістолярна спадщина письменників – І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка, Є. Гребінки, періодика.

Одна з особливостей тодішньої театральної лексики – і не лише в Україні – її антитеатральність, тобто літературність: все це поки що не повсякденна робоча термінологія практиків сцени, а терміни «дотеатральні», «з іншого боку рампи» – від імені політично налаштованого літератора, небайдужого спостерігача, споживача і критика театру або, у кращому разі, драматурга, причому у текстах, звернених, головним чином, до публічності, отже, інколи не позбавлених і манірності.

Система ж буденних понять театру і відповідна термінологія практиків сцени мусила очікувати свого часу, доки не сформувалася – головним чином, у театрі корифеїв, коли режисер, а не драматург буде усвідомлений як автор вистави. Уперше в українському театрі ці уявлення будуть сформульовані М. Кропивницьким: «Я хотів би, щоб Ви хоч рік побули у шкурі *автора-режисера*»³; «От режиссуры и ансамбля зависит погубить любую пьесу»⁴; «...Від режисера все залежить, треба, щоб він був самостійним диктатором, щоб людей слухав, а свій розум мав»⁵; «Если предложенные мною условия будут выполнены, я приму управление труппой, но не иначе, как диктатором с неограниченной властью. И се есть мое последнее сказание»⁶.

Явище, котре умовно ми називаємо «театром корифеїв», насправді носило доволі суперечливий характер (утім, як і будь-яке мистецьке явище).

Ця суперечність виявлялася передусім на рівні самої концепції театру, про що знаходимо свідчення у публіцистиці й у листуванні корифеїв.

Щодо загальних настанов, вони коливалися між дидактикою, що була народжена просвітницькою ідеологією, і романтичним ідеалом народного театру, котрий визначав мистецтву і митцеві не просто виняткову функцію у суспільстві – місію.

Саме просвітницькому, а згодом і романтичному ідеалові притаманне протиставлення «високого» і «достеменного» мистецтва, з одного боку, і «низького», з іншого, що й відображає фаховий лексикон корифеїв: «*истинное искусство*» («посетителей, которые, не имея никаких понятий об *истинном искусстве*...»⁷); «*искусство*»⁸ («...Із-за ідеї чистого іскуства ходить по шпалах? <...> Артисти повинні самі *чистоту іскуства поселить на сцені*...»⁹; «сприяють іскуству»¹⁰); «*чоловік люблячий іскуство*»¹¹; «*ради любові до рідного іскуства*»¹²; «*храм іскуства*»¹³. У такому ж піднесеному тоні описується мистецька діяльність Марком Кропивницьким («служение искусству»¹⁴; «служу я театру»¹⁵) і Михайлом Старицьким («іскуство веде нас до всесвітнього храму»¹⁶). Однак, незважаючи на домінування у мистецтві ХІХ століття дидактичних тенденцій («театр-храм», «театр-школа», «театр-кафедра»), уявлення про функцію театру у корифеїв видаються доволі несподіваними і приємно вражають суголосністю сучасним тенденціям: «не театр освічує публіку, – пише Кропивницький, – а гімназії...»¹⁷.

Сам митець – у побутовому значенні – описується терміном «*художник*»¹⁸ і, відповідно, мистецький твір у Карпенка-Карого називається «*художнім утвором*»¹⁹. (Слово «художник» походить зі старослов'янської мови, де відомі «худогъ», «худогый» – «вмілий», «досвідчений», а з ХІ ст. – «художник» у значенні «скульптор» і «художство» – у значенні «мистецтво», «ремесло», «хитрість» та ін.²⁰; у ХVІІІ ст. в українському шкільному театрі вживаються й похідні терміни – так, С. Ляскоронський 1729 року в епілозі «Трагедо-комедії» вживає «художное совершился дѣло» і «дѣйствія художная»²¹).

Термін «митець» Карпенком-Карим поки що не вживається. Хоча чи не вперше цей термін фіксує 1861 р. ще Пантелеймон Куліш в «Объяснении неудобопонятных южнорусских слов», пояснюючи його як «дока, мастер»²². А за декілька місяців після Куліша Михайло Левченко пропонує термін «*мітець*» як відповідник «спеціалістові»²³ і, відповідно, «спеціальність» – «*мітецьтво*»²⁴. У поясненні він пише: «<...> представляю вниманию читателей небольшой русинский терминологический словарь, в виде опыта. Руководством при его составлении служили мне словари, чешский и польский, а также наш Украинский язык»²⁵. 1864 р. цей термін ми зустрічаємо у фольклорному збірнику М. Номиса: «Митець голою паністарою їжаків бити» [1388]²⁶; «Золоті руки, а вражий писок (митець на все, та ледащо)» [2961]²⁷; «В Переплавну середу перепливають (хто митець плавають) річку...»

[456]²⁸; «Коли тобі добре, коли ти мистець в якій роботі і д., – не кидай» [847]²⁹. Згодом цей термін зафіксує у своєму Словнику і Борис Грінченко: «*мистець*» (мастер, мастак), «*мистецьки*» (мастерски), «*мистецький*» (мастерской) і «*мистецтво*» (мастерство, мастерское умение, искусство) і «*митець*» (з подвійним наголосом) або «*метець*»³⁰ («митець» тлумачиться як «*проворный, мастер, мастак*»³¹). І хоча у листі М. Старицького до Б. Грінченка вже фіксуються «*митець*»³² і, відповідно, «*митецький*», однак у контексті листа не зовсім зрозуміло, чи «митецький» виступає синонімом «художнього», чи додає іншу ознаку, чи фіксує майстерність («По художності замаху, по художній мірі, по досконалості розвідок, по щирості, по знаттю народу, по митецькому вирису – Ви перший...»³³). Поширення усі ці терміни дістануть лише у ХХ столітті (так, на початку ХХ ст. «Московсько-український словник» В. Дубровського пропонує переклад терміна «артист» саме як «мистець, митець»³⁴).

Для опису мистецької діяльності у «високому» значенні у практиці Карпенка-Карого вживаються терміни, похідні від латинського «*ars*»: «*артист*» («Ви артист, ви благородний чоловік...»³⁵); «*артистична сила*» («Саксаганський єсть найбільша тепер артистична сила на Україні»³⁶); «*знаменитий артист*»³⁷; «*великий артист*»³⁸ («великий артист говоре...»³⁹; «великий артист напружує мозок, нерви, а бездари...»⁴⁰; «великий артист нарозхват!...»⁴¹); «*первокласний артист*»; «*милий артист*, босячок»⁴²; «я сам не менший артист...»⁴³; «*геніальний артист*»⁴⁴; «*артистична атмосфера*»⁴⁵; «*артистична діяльність*»⁴⁶; «*артистка*»⁴⁷ («...я женщина і артистка...»⁴⁸); «*старий заслужений артист*»⁴⁹; «*артист-художник*»⁵⁰ (тавтологія? підсилення?) та ін.

У Словнику Бориса Грінченка слово «артист» фіксується під 1861 роком: «художник» і «актер»⁵¹. У театральної практиці ХІХ ст. ці терміни – «актор» і «артист» – рідко розрізнялися, однак, якщо у певному контексті вони вживалися поряд, то останнє («артист») означало належність до мистецтва у «високому» й широкому значенні. Так, І. Карпенко-Карий у переліку дійових осіб «Житейського моря» розрізняє «артиста» Івана Барильченка і «акторів» – Ваніну, Крамарюка, Райську та ін. Похідний термін – «артистичний» – вживається у значенні «мистецький», тобто, за Б. Грінченком, в російському перекладі «артистический, художественный»⁵² (так, у Львові на початку ХХ ст. виходив «Артистичний вісник», який писав про всі види мистецтва; Іван Франко вживає також термін «артизм»⁵³). Однак поділ цей у Російській імперії, вірогідно, не був узаконений, адже в офіційних документах доби обидва терміни – «актор» і «артист» – вживаються як синоніми⁵⁴ (щоправда, у законодавстві 1839 р. було сформульовано таке: «Артистами Императорских Театров именуются: актеры, управляющие труппами, режиссеры, капельмейстеры, балетмейстеры, дирижеры оркестров, танцовщики, музыканты, декораторы, машинисты, живописцы, главный

костюмер, суфлери, гардеробмейстери, фехтмейстери, театрмейстери, скульптори, надзиратель нотной конторы, фигуранты, нотне писцы, певчие и парикмахеры. Примечание: Управляющие труппами и гардеробмейстери считаются в числе артистов, если они не имеют чинов»⁵⁵).

Термін «*корифеї*», який вживається стосовно відомої групи діячів українського театру кінця ХІХ – початку ХХ століття, самі ж корифеї застосовували у таких контекстах: «Що така труппа значних артистів викличе в громаді великий рух і задоволення [...], то це факт, а чи порозуміються між собою *корифеї*, чи довго будуть усі вкупі – то це питання...»⁵⁶ – про труппу корифеїв (цей термін зустрічається також після 1906 року у листах і спогадах Марка Кропивницького, який, писав про досвідчених акторів: «... такі *корифеї*, як Милославський, Берг, Н. Новиков, М. Максимов...»⁵⁷; «прослуживши на протязі десяти років у московських труппах почергово з такими *корифеями*, як: М. Х. Рибаків, М. К. Милославський <...>»⁵⁸; «то навіщо ж здались і театральні школи або довголітня практика під впливом видатних *корифеїв*?»⁵⁹; «мало не всі, за винятком *корифеїв*, почали завидувати моєму поспіху»⁶⁰. Термін цей у непрямому значенні (видатні діячі), дістав поширення у Російській імперії ще у першій половині ХІХ ст., спочатку в іронічному значенні (Карамзін пише: «Ныне более 600 кофейных домов в Париже (каждый имеет своего Корифея, умника, говоруна) <...>»⁶¹; репліку, що «сии корифеи несогласны между собою» зустрічаємо 1827 року в «Московському телеграфі»⁶²; ображений Пушкін у листі до Погодіна 07. 04. 1834 р. цитує газету з компліментарною, здавалося б, реплікою «И что же? в то самое время читаю в газете Шаликова: Александр Сергеевич и Фаддей Бенедиктович [Булгарин], сии два корифея нашей словесности, удостоены etc. etc. Воля Ваша: это пощечина»⁶³; тут, зрозуміло, Пушкіна ображає, що, називаючи видатних діячів корифеями, його поставили поряд з Булгарініми, однак не сам зворот, адже в ці роки вирази на кшталт «корифеї науки», «корифеї літератури» та інші подібні стали звичними).

У робочому значенні у практиці І. Карпенка-Карого виконавці називаються «*акторами*»⁶⁴ («напоїть актора для карася рівно виконанню високого довгу...»⁶⁵); «*актрисами*»⁶⁶; («порядочна актриса», «першорядна актриса»⁶⁷); «*виконавцями*»⁶⁸ (це слово у театральній практиці відносно нове, тому варто звернути увагу, що його використовував і М. Кропивницький⁶⁹); «*оперниками*»⁷⁰, тобто виконавцями опери; «*солістами*»⁷¹.

Крім того, в одному з листів до видавця Г. І. Маркевича І. Карпенко-Карий вживає термін «*грач*» («Єсть у мене слово «ігрок», треба сказати «грач»⁷²); цей термін відомий в Україні ще з ХVІІ століття (в інтермедії на три персони – Баба, Дід і Чорт – Чорт мовить: «Я грач чужоземски, І волачай потішній, а жартун вшеленски; Як заграю – не кождій в танцу весело скачет, А інший з танечников і ревне заплачет. Я такий музикант естем: як скоро заграю, То тим, що танцуют, пекло отвирают...»⁷³; вживався цей

термін – *grasz, graczka* – також у польському театрі XVIII ст.⁷⁴; у значенні «игрок, музыкант» фіксує цей термін і Б. Грінченко у своєму Словнику⁷⁵).

Традиційна манера виконання визначається у Карпенка-Карого терміном «*грати*» («грати»⁷⁶; «грать»⁷⁷; «граєш роль»⁷⁸; «грай»⁷⁹; «скучне щось грали»⁸⁰; «на вакаціях учителі здебільшого робляться акторами і грають репреганом аматорські спектаклі»⁸¹; «грають»⁸²; «грать – одно, а платить гроші за театр – зовсім друге»⁸³; «в театрі грають такі артисти...»⁸⁴). Прикметно, що Борис Грінченко, подаючи у своєму Словнику вісім значень терміна «гра», не наводить прикладів його вживання у театральній практиці⁸⁵. Хоча цей термін вживався не лише у практиці театру корифеїв («грать спектаклі»⁸⁶; «грать»⁸⁷; «играть»⁸⁸; «я переграв у московським репертуарі більш п'ятисот ролів»⁸⁹; «заграти»⁹⁰; «ансамблева дружня гра»⁹¹), а й у періодиці 1860–х рр. («гра акторів»⁹²; «гра акторів в сій штуці була теж слабенькою»⁹³; «гра акторів повелась добре»⁹⁴; «гра сценічна задоволила»⁹⁵; «гра йшла добре»⁹⁶; «гра пана М. Г. не зовсім добра – бо не натуральна»⁹⁷; «грав місцями натурально, з правдою і гумором»⁹⁸; «дарування сі розвинула вона в високім степені там, де грає з чувством і природно; гра її єсть там досконалою»⁹⁹; «піддержали штуку доброю грою»¹⁰⁰; «через те виглядала її гра наче алгебраїчна сума різних чисел, котрі більше нічого не мають між собою подібного, як тільки те, що до одної азбуки належать»¹⁰¹; «характеристична игра»¹⁰²; «грав добре»¹⁰³; «грав спочатку без поняття характеру»¹⁰⁴; «грала добре»¹⁰⁵; «грала не зле»¹⁰⁶; «грала красно»¹⁰⁷; «хата, де грали»¹⁰⁸; «деякі українські драматичні твори не одну сотню разів грались на сцені»¹⁰⁹; «грано у театрі народнім»¹¹⁰; «щоб не грати ялово і без життя»¹¹¹) та ін.

Поряд із терміном «грати» Карпенко-Карий вживає термін «*удавати*» («...возного він грав, удаючи зовсім славного полтавського возного»¹¹²; цей термін застосовував і Котляревський – «*удають іскусно*»¹¹³). У XIX ст. цей термін ще не мав зневажливого відтінку, притаманного у XX ст. перекладові російського терміна «театр представления» як «театр удавання»; так само тлумачився цей термін у практиці польського театру XVIII–XIX ст., коли «удавання» (польськ. – *udanie, udawanie*) було загальним терміном для позначення виконання ролі актором, а сам виконавець називається «*удава-чем*» (*udawacz, udawca*)¹¹⁴.

Незважаючи на те, що Марко Кропивницький, як і преса 1860–х рр., неодноразово розводиться про інтуїтивно зрозумілі ним «закони іскуства» («і в лайці треба не відступати від законів іскуства»¹¹⁵; «закони искуства для всех языков одни и те же...»¹¹⁶; «основні закони драматургії»¹¹⁷; «<...> против правил драматургії»¹¹⁸), у знаменитому листі Карпенка-Карого до М. Старицького стосовно драми «Хто винен» (перша назва п'єси І. Карпенка-Карого «Безталанна») з'являється інше, суголосніше нашому часові, бачення проблеми «мистецького законодавства»: «Об искустве и творчестве суждения бесконечно разнообразны и разноречивы. Недавно мне

Садовский прислал рецензию, в которой его упрекают, что он натурально умер, а в Одессе за это именно хвалили. В этой области нет ничего такого наиболее положительного — против чего нельзя было бы возражать»¹¹⁹.

Як і у більшості театрів ХІХ століття, у театрі корифеїв домінує літературне і музичне начало, що й простежується у непопулярності поняття «глядач», замість якого домінує «слухач»¹²⁰ («вона [«Наталка Полтавка»] невгамовно лунає на сцені і буде лунати довго-довго, бо вона ще жде свого настоящего слухача — селянина, для котрого й написана»¹²¹; «неосвічений слухач»¹²²; «слухач»¹²³; «трагічний настрої опанував душами слухачів, в театрі тихо, мов нема нікого...»¹²⁴ та ін. Відповідно й сприйняття театральної вистави описується функцією «слухати» («слухати любиму народну п'єсу»¹²⁵; «а в ті давні часи людям радісно було слухати утвір помімо виконання»¹²⁶) та ін. Згадаймо, що й театр часів Квітки-Основ'яненка поки що розраховує переважно на «слухателів»¹²⁷. Так само про слухача у листі до Бориса Грінченка пише і Марко Кропивницький: «Що ж до Вашого «Неймовірного», то він здається мені дуже буденним та ординарним, побудованим цілком на психології, і через те він мусить цікавити тільки кабінетного читача, а не масового слухача; бо масовому слухачеві треба густі краски, грубі риси, мораль, щоб в ніс йому біла...»¹²⁸. Михайло Старицький у першій ремарці драми «Не судилося» писав: «Панський садок. Наліво від слухачів — стіна...» і т. ін. І в цьому сенсі український театр ХІХ століття, знов-таки, мало відрізняється від театру загальноєвропейського, де також домінував протягом тривалого часу «слухач»: в Іспанії ХVІІ ст. відвідувачів театру називали не глядачами (*espectadores*), а слухачами (*oyentes*); у Польщі з середини ХVІІІ ст. уживається стала назва — *sluchacz*¹²⁹.

Реальна практика тогочасного театру описується Карпенком-Карим у поняттях, далеких від бажаного ідеалу, адже грати, як відомо, доводилося подеколи й у хліві, про що свідчать сталі словосполучення: «*театр-хлев*» («со словом «театр» связано представление об известном здании, и вы снимаете предлагаемый вам театр. Приезжаете. О ужас! Это хлев, что хотите, но не театр! Ни уборных, ни декораций...»); «В малых городах строят буквально курятники, особенно летние, называют их театрами и лупят деньги с актеров...»; «...Есть город Бахмут и Мелитополь; в каждом из этих двух городов построено по два хлева, и оба хлева называются театрами»; «строители безобразных театров-хлевов»¹³⁰; «частный хлев, именуемый театром»¹³¹; «хлевы для театровых представлений»¹³²; «представления даются в дрянных, холодных, со сквозняками, без всяких удобств для публики *сараях*, скорее пригодных для сносной конюшни, чем для театра»¹³³.

Театр неодноразово згадується й у драмах Карпенка-Карого: «*театр*»¹³⁴; «*по театрах лиха година носила*»¹³⁵; «*служив у театрі*»¹³⁶; «*театр, — корисна розвага*»¹³⁷; «*в городськїм театрі*»¹³⁸.

Проте, справляється враження, що театри для простолюду, на кшталт

створених за підтримки влади наприкінці у 1880-х рр. театрів при народних домах (просвітницьких установах клубного типу, котрі зазвичай об'єднували бібліотеку-читальню, чайну, зали для вистав і лекцій тощо), не викликали симпатії у Карпенка-Карого. Принаймні покалічені назви, котрі він вкладає у уста своїх персонажів, не залишають сумніву щодо іронічного ставлення драматурга до «театрів трезвості»¹³⁹ («трезвість театр поставила»¹⁴⁰, тобто товариство тверезості показало виставу), «солдатських театрів» («я у солдатському театрі грав...»¹⁴¹), «чайних театрів» («тепер у нашій городі чайних і тверезих театрів п'ятнадцять! Самі підходящі місця для одставних акторів!»¹⁴²) і «залізнодорожних театрів» («ми з жінкою були перші артисти в залізнодорожнім театрі...»¹⁴³).

Так само не викликали симпатії у Карпенка-Карого і «кафешантани» («кафешантанов и открытых сцен как отдельно, так и особенно при летних театрах, в садах, устраиваемых кабатчиками специально для того, чтобы вошедшая публика пила и ела, допускать совсем не следует»¹⁴⁴).

Найприйнятнішим типом театру Карпенко-Карий вважає «общественный театр» («Театры во всех губернских городах и больших уездных обязательно должны быть прежде всего общественными»¹⁴⁵), а типом театрального приміщення не звичну для XIX ст. «сцену-коробку», а, всупереч популярному форматові, «амфитеатр»¹⁴⁶, «народні аудиторії-театри»¹⁴⁷, «цирк»¹⁴⁸ («Мы пробовали устраивать в огромных цирках сцену и давать спектакли по таким ценам, какие означены выше, и театр ломился от простого и среднего зрителя; медяки выносили из кассы мешками»¹⁴⁹; «Однажды в Ростове после двенадцати таких дешевых народных представлений в цирке администрация, — под влиянием нашего конкурента, антрепренера летнего театра, который дешевые наши спектакли считал позором для искусства, — воспретила нам давать представления в цирке на том основании, что в цирке дозволено давать только конные ристалища, но не драматические представления»¹⁵⁰; «Театры в порядочных городах должны быть устроены просто и удобно, цирком, с галереею на 600 человек — по 15 к.; потом места за ложами должны быть шесть рядов на 600 человек — от 20 к. до 50 к. место; а затем ложи и партер — также недорогие: ложа — 3–4 руб., кресла от 60 коп. до 1 руб. 50 коп.»¹⁵¹). Так само про цирк неодноразово згадує й Марко Кропивницький: («...ми почали грати у театрі-цирку бр[атів] Нікітіних»¹⁵²; «Народний театр графів Моркових був на Олександрівській вулиці, театр дерев'яний, перероблений з цирку»¹⁵³; «цирк»¹⁵⁴. Причому, на відміну від цирку, про сцену-коробку, образ якої у нашій свідомості пов'язується із «достеменним театром», відгукується доволі стримано: «у меня нет желания играть в Полтаве, причиною тому — маленькая сцена-коробка»¹⁵⁵).

Зважмо на те, що для 1880–х рр. ідея «театру-цирку», театру поза сценічною «коробкою» (тобто театрального мистецтва поза сценічним!), хоча й

суголосна тогочасним пошукам західних народних театрів, була ще доволі новою і легітимізована була лише на початку ХХ ст. (Макс Райнгардт та ін.). Щоправда, заради історичної справедливості, мусимо згадати й існування у масовому, сказати б, форматі «циркових форм театру»: так, у Парижі ще у 1790-х рр. існував «Театр-цирк Пале-Роялю» (він називався також «Театром дозвілля Галії» або «Театром французьких буфонів»); 1827 року цирк під назвою «Theatre-Cirque Olimprique» відкрив у Парижі Франконі.

1849 року театр-цирк із великим амфітеатром і двома ярусами лож було відкрито у Петербурзі (цирк був розрахований на показ кінних ристалищ, оперних і драматичних вистав – так, 1853 року тут уперше була показана п'єса О. Островського «Ранок молодого чоловіка»¹⁵⁶; за декілька років по тому, 1857 року, у цьому ж театрі-цирку була здійснена інша постановка – «Москаль-чарівник» І. Котляревського, про що залишив рецензію «Об игре Г. Артемовского в малороссийской опере «Москаль чаривных» Пантелеймон Куліш: «<...> 3-го ноября, – писав він, – в петербургском театре-цирке давали малороссийскую оперу Котляревского «Москаль Чаривных», в которой, как это давно известно публике, г. Артемовский играет роль чумака с неподражаемым искусством...»¹⁵⁷. 1858 року театр-цирк відвідував Тарас Шевченко, про що також залишив записи у своєму Щоденнику («Вечером в цирке-театре смотрел и слушал «Бронзового коня» [оперу Д.-Ф.-Е. Обера]. Великолепная постановка и больше ничего»¹⁵⁸; «Вечером в цирке-театре слушал оперу «Жизнь за царя»¹⁵⁹). Театр-цирк проіснував недовго, 1859 р. він згорів, а 1860-го р. на його місці було зведено нову видовищну споруду – «совершенно римский по линиям и пропорциям Мариинский театр»¹⁶⁰. Принагідно зауважимо, що у недалекому майбутньому не цуратимуться цирку й окремих його прийомів ні Лесь Курбас, ні Гнат Юра («Кармелюк», циркова постановка, 1931).

Сам результат творчої роботи театральної трупи і демонстрації її «слухачеві» визначається, крім латинського терміна «спектакль»¹⁶¹ [spectaculum, spectaculum] («все життя людське – спектакль: трагедія, кумедія, мелодрама, і фарс, і оперетка – разом все; і мій спектакль – фарс...»¹⁶²), терміном «вистава»¹⁶³ («на вечірню виставу я не зміг потрапити: одно – дорого (ложа 25 руб., а крісла – дешевше 2 руб. не було), а друге – білети були продані на всі три спектаклі! А вдень ціна квитка стояла – 25 копійок»¹⁶⁴), тобто вистава – це те, що «виставляєм»¹⁶⁵; «виставляється на кону»¹⁶⁶. Вживання цієї групи термінів не є оригінальним у Карпенка-Карого, адже ті самі звороти ми знаходимо у текстах Марка Кропивницького, Михайла Старицького і багатьох інших театральних діячів ХІХ – початку ХХ ст. Спочатку ці лексеми вживаються нарівні з калькованими російськими термінами («ставити», «постановка» та ін.), а далі майже витісняються ними.

Менш звичним для позначення результату творчої роботи театру є термін «представлення» («трезвість театр поставила, і самі наші парубки і чоло-

віки, які молодші, роблять представлення»¹⁶⁷); «приставляєш» у значенні «представляєш» («кумедію приставляєш»¹⁶⁸). Цей термін відсутній у Словнику Грінченка, хоча широко вживався у XIX і на початку XX ст., зокрема в українській пресі 1860-х рр. («білети продаватимуться у І. П. Дорошенка, а в день представлення у театрі»¹⁶⁹; «представленне сценічне»¹⁷⁰; «представленне»¹⁷¹; «представлення»¹⁷²; «авторство і акторство, драмат і его сценічне представленне – суть дві сторони одного естества: драмат єсть невидимою душею, а представленне єсть видимим тілом; природно получені, становлять оба сі елементи один животний організм»¹⁷³; «представління»¹⁷⁴; «представляє»¹⁷⁵; «цикл драматичних представлень»¹⁷⁶), у назві п'єс Гната Хоткевича («Непросте» – «представлення фантастичне», «Гуцульський рік» – «представлене етнографічне»), у листах Марка Кропивницького («представлення»¹⁷⁷, «представлень»¹⁷⁸, «приставленіє»¹⁷⁹, «приставля»¹⁸⁰, «Де ж ви приставляєте – на плацу чи в хаті? В хаті»¹⁸¹). Подібні за звучанням і значенням терміни вживаються також в інших слов'янських мовах: у польській – *przedstawienie*, у сербській – *представа*, у російській – *представление* («некоторые из тогдашних чиновников <...> устраивали по временам спектакли, но все это после первого представления и разрушалось»¹⁸²; «дни представления были вторник и пятница, если не случался в эти дни праздник. Зимой и летом представления начинались неотложно в шесть часов вечера»¹⁸³; «началось представление»¹⁸⁴).

Процес роботи над виставою фіксується у термінах «*репетирувати*»¹⁸⁵ і «*репетиція*»¹⁸⁶ («репетиції»¹⁸⁷); окремого терміна для позначення режисерської діяльності Карпенко-Карий не вживає (хоча у Кропивницького вже зустрічаємо термін «режисура»¹⁸⁸ – «Режисури нема ніякої, але кожен з «режисорів» вводить свою «школу»»¹⁸⁹; «От режиссуры и ансамбля зависит погубить любую пьесу»¹⁹⁰; «*режисировать*»¹⁹¹; «*режиссерство*»¹⁹²; «*режиссирование*»¹⁹³; «*режиссирую*»¹⁹⁴; «*режиссерские знания*»¹⁹⁵).

Терміни ж «*постанова*»¹⁹⁶, «*постановка*» («...може б, ми як-небудь хитро-мудро добилися постановки їх у нас»¹⁹⁷), «*поставити*» («поставить «Наталку» – і повний збор!»¹⁹⁸); «*поставить*»¹⁹⁹; «*ставили*» («ставили драму»²⁰⁰) у контексті листів Карпенка-Карого, вочевидь, мусять тлумачитись як показ вистави, а не процес її підготовки. У такому ж значенні вживають термін «постановка» М. Кропивницький («... про постановку п[аном] Старицьким «Утопленої» у перший раз у Москві»²⁰¹).

Серед інших однокореневих термінів у театрі корифеїв уживалися також «*виставив*»²⁰²; «*виставили*»²⁰³; «*виставити*»²⁰⁴; «*виставлена*»²⁰⁵; «*виставляєм*»²⁰⁶; «*виставляють*»²⁰⁷; «*вистанова*» («ганьбили чи бештали за вистанову тих чи других штук»²⁰⁸); «*вистановив*»²⁰⁹; «*вистановили*»²¹⁰; «*вистановити*»²¹¹; «*вистановлю*»²¹²; «*вистановляємо*»²¹³; «*вистановляли*»²¹⁴; «*вистановляти*»²¹⁵; «*вистановлять*»²¹⁶; «*постава*»²¹⁷; «*поставили*»²¹⁸; «*постановити спектакль*»²¹⁹; «*постановить*»²²⁰; «*постановка*»²²¹; «*ставив*»²²²; «*ставили*»²²³; «*ставить*»²²⁴

(«Московсько-український словник» В. Дубровського пропонує такий переклад: «постановка – постава; (п'єсы) постановова»²²⁵).

Незважаючи на інтенсивне формування авторських визначень жанру в українській драматургії другої половини ХІХ – початку ХХ ст., реєстр Карпенка-Карого відзначається орієнтацією на традиційні назви жанрів: «водевиль»²²⁶; «драма»²²⁷ («...хороша, з сучасного життя драма теж слухається охотно»²²⁸; «драматична п'єса»²²⁹; «картини»²³⁰; «комедія»²³¹ («викінчив нову комедію»²³²); «концерт»²³³; «кумедія»²³⁴ («кумедію приставляєш»²³⁵; «моя кумедія скінчилась»²³⁶; «я сам люблю більше кумедію»²³⁷); «опера» («ні опери, ні театру»²³⁸); «оперетка» («гнать і фарс, і оперетку, вони – позор іскуства, бо смак псують і тільки тішаться пороком»²³⁹); «п'єса»²⁴⁰ («народ любить смотреть пьесы серьезные, моральные, нравоисправительные, исторические»²⁴¹); «трагедія»²⁴² («я, знаєте, драм і страшних трагедій не люблю»²⁴³; «класична трагедія»²⁴⁴); «фарс» у двох значеннях («Та й що таке фарс? У Гоголя свиня приходить в суд, вишукує прошеніє (грамотна) і уничтожа все діло!...»²⁴⁵; «вимовляє великоруські слова по-малоруськи, без фарсу, не підкреслюючи...»²⁴⁶); «ярмарочная кукольная комедия»²⁴⁷. Цей коротенький список істотно відрізняється від жанрових визначень не лише у тогочасній українській драматургії, а й у найближчих його колег – приміром, у М. Кропивницького ми зустрічаємо такі жанрові визначення, як «епізод на 1 дію» («Дурисвітка»), «Малюнки сільського руху у 4 діях» («Конон Блискавиченко»), «Етюд з натури» («Ошибка провзойшла») та ін.

Незвично, як для сучасного театру, вживає Карпенко-Карий термін «мелодрама», адже спирається він на занадто далеку від нас традицію. У ХVІ ст. італійський термін «melodramma» означав оперу або драму у супроводі музики, у ХVІІІ ст. французький термін «mélodrame» означав пантомімічну дію у супроводі музики, а німецький термін «Melodram» – музичну виставу або її частину, в якій оркестр супроводжував розмовний діалог. Саме в цьому значенні і вживає термін «мелодрама»²⁴⁸ Карпенко-Карий: («Писар виходить із своєї хати, одягнений в бурку з капюшоном, шапка на голові, поглядає з презирством на всіх. Мелодрама (піаніссімо)»²⁴⁹; «музика переходить з ліричної мелодрами в марш»²⁵⁰; «Обоє стають на коліна й тихо моляться. Мелодрама»²⁵¹; «Мелодрама піаніссімо. Через якесь врем'я челядь виходе [...] В оркестрі буря фортіссімо ...»²⁵²).

Схоже значення (можливо, за виїмком музики) має в Карпенка-Карого словосполучення «мімічна сцена» («Впротяг мімічної сцени баба Бушля перебіга від купи до купи»²⁵³).

У практиці роботи драматурга або, як писав Карпенко-Карий, у процесі «виготовлення п'єси» («виготовив «Безталанну»²⁵⁴), у нього, попри поширені твердження про емпіричний характер творчості корифеїв, зустрічаємо цілий ряд чинних на той час термінів, які характеризують не лише тогочасну, а й пізнішу техніку драми:

– «движение [драмы] вперед» («...Второе действие хотя и слабовато – с этим я согласен – но никогда не лишнее и всегда имеет движение вперед. Только намеченные в первом действии Гнат и София являются уже женихом и невестою, разве это не движение вперед?»²⁵⁵; «... Входя в драму, и он двигает ее психически вперед»²⁵⁶; «При всем этом движение драмы вперед будет не больше, чем у меня есть»²⁵⁷);

– «дієві люде» – список дійових осіб у багатьох п'єсах Карпенка-Карого²⁵⁸;

– «дія» (акт – постійний поділ п'єси);

– «драматизм»²⁵⁹;

– «драматическое искусство»²⁶⁰;

– «жанр» («жанр, знаєш, сучасний, нервно-кипучий, модерн, що тепер в моді»²⁶¹);

– «ідея» («Панас недоволен тим, що нема значних, пануючих ролей; але то байдуже, я не пишу ролей, а пишу п'єсу, в котрій дружнім ансамблем треба висловити основну ідею самої п'єси»²⁶²); ідейні ж драми протиставляються «безідейним» («драми з сучасного нашого життя <...> одноманітні, аж нудить, безідейні; флірт – і більш нічого»²⁶³); принагідно звернемо увагу, що термін «ідея» у неабстрактному його значенні вживали також Михайло Старицький («Порівнявши свою п'єсу з її, знайшов, що весь сценарій у мене другий, що навіть характери вималювані зовсім інше (Прісі і московки), що чимало єсть нових лиць, що навіть ідея друга (у неї, як і в розповідку, все зводиться до суєвір'я темного люду: московку убивають без причин, а від того лише, що вважають її за відьму <...> ...У мене ж гине московка від подій соціальних і впливу наших законів: чоловіка її після шлюбу взято в москалі, і вона вдовує уже п'ять чи шість літ; нема дивного, що молода натура не витримала вдовства і закохалась...»²⁶⁴) та Іван Франко («Основна ідея тої трагедії представити, як виникли поволі елементи варязько-скандинавські серед слов'ян і як їх власна гаряча кров, гордість і переконання о своїй вишості над «смердами» були тим зубом, що гриз і руйнував поволі, но без упину, їх нутро»²⁶⁵; «Шіллерові «Розбійники» своїм ідейним змістом перли в будущину»²⁶⁶);

– «картина» вживається у декількох значеннях – для поділу п'єси і для позначення німої сцени²⁶⁷ («На хвилину картина: старшина, почувши Панасів голос, повертається до нього і мов онімів; писар скочив з стільця, звалив шоти, а Сидір, одхилившись, неначе на нього хто замахнувся, хутко виходить»²⁶⁸);

– «катастрофа» («Картина сильного несчастья закончена, возможность будущей катастрофы подготовлена»²⁶⁹);

– «колізія» («Для драми в ній нема руху і розвитку характерів, немає колізії»²⁷⁰);

– «конечна обробка»²⁷¹;

- «лицедії» у значенні «дійові особи»²⁷²;
- «мотив» («Разве крик Софии «Убей меня» будет достаточным мотивом для того, чтобы Гнат взял да и убил ее?»²⁷³); цей же термін ми зустрічаємо в Марка Кропивницького («Коли б вона хоч пальцем поманила Грицька, а потім закохалася в семінариста <...>, то це був би мотив, причина, товчок <...>»²⁷⁴), Михайла Старицького («інтрига розвита, боротьба усилена, мотивировка подведена»²⁷⁵) та Івана Франка («Його основне змагання – вилушувати в кожній події її психологічні мотиви, поглиблювати і освітлювати драматичними способами психологічні конфлікти»²⁷⁶);
- «одміна»²⁷⁷, тобто картина – одиниця поділу п'єси на частини; цей термін застосовували також М. Кропивницький («Скрутна доба» М. Кропивницького – «малюнки у трьох одмінах»; «Невольник» – «драматичні малюнки в 5 одмінах») і М. Старицький («Талан» – «драма в 5-ти діях і 6-ти одмінах»); у цьому ж значенні на українській етнічній території вживалися також терміни «видок» («Алексій человек Божій», 1673), «відслона» («Як козам роги виправляють» Ю. Федьковича), «одслона» (польськ. – odslona; «Зимовий вечір» М. Старицького – «драматичний етюд в 2-х одслонах»);
- «персонаж»²⁷⁸;
- «план и новое развитие драмы»²⁷⁹ (схожі словосполучення зустрічаємо й у М. Старицького: «аксессуарное лишь лицо, не имеющее никакого влияния на лиц и развитие драмы»²⁸⁰; «драматическое развитие характера»²⁸¹; «развитие самой интриги»²⁸²), що свідчить про невинуватість цього словосполучення у лексиконі Карпенка-Карого;
- «психологічна робота» («Ця п'єса [«Житейське море»] багато залежить від акторів, бо потребує сильно ажурної психологічної роботи»²⁸³);
- «сатира»²⁸⁴;
- «событие», що в сучасній театральній термінології перекладається як «подія» («... В драме «Хто винен?» нет того злого гения, который разрушает счастье людей. Жизнь моих действующих лиц идет по тем неисповедимым судьбам природы, что ли, уследить которые во всех подробностях и замкнуть в тесную рамку зависимости одного события от другого – нет возможности, так как тогда выйдет действительно не вопрос: кто винен? – который теперь трудно разрешить, а выйдет: или «Свекруха», или «Варька», одним словом, то, что будет добрым или злым элементом, из которого произойдут все события драмы. Я взял жизнь. А в жизни не всегда драма разыгрывается по таким законам логики, чтобы не оставалось места для вопроса «кто винен?...»²⁸⁵);
- «тема» («Я приймуся за працю літературну, і хоч ще сам не знаю, що буду писати, бо єсть три теми і одна трохи не викінчена п'єса...»²⁸⁶; «<...> Так і Іван Барильченко <...>. Совість, і добре серце, і високе шанування, навіть тепла, благородна любов до ідеально чистої своєї жінки мучать Івана, і в цих муках він виказує, що без нравственої дисципліни робоча дисципліна не дасть задоволення і шастя!.. Оце приблизно тема нової комедії»²⁸⁷);

– «тенденція» («...Багато тенденцій [у п'єсі], що може шпетить утвір, коли він викінчений»²⁸⁸);

– «ява», те саме, що рос. – явление.

Найбільша кількість термінів представляє ділянку, котру можна назвати практикою сцени – адміністративним і творчим процесом. Тут Карпенко-Карий, незважаючи на специфічні умови існування українського театру, спирається на звичні для тогочасної європейської сцени робочі терміни і поняття як у творчій, так і в організаційно-виробничій сфері; головним чином, це «традиційна», сказати б, термінологія, поширена на території Російської імперії (щоправда, інколи в оригінальному написанні).

У сфері обладнання сцени і зали для глядачів (тут і далі терміни подаються за абеткою): «балкон»²⁸⁹; «галерея»²⁹⁰; «декорації»²⁹¹ або «декорація»²⁹² (дія 3, 4, 5 у п'єсі «Мартин Боруля» починається з ремарки «декорація та ж»; так само дія 3 і 4 у комедії «Сто тисяч»); «завіса»²⁹³ або «заслона» («заслона впала»²⁹⁴); «капельдинер»²⁹⁵; «кін»²⁹⁶ («виставляється на кону»²⁹⁷; «...за коном співають»²⁹⁸; «За коном чуть гомін і регіт [...]. За коном співає гурт»²⁹⁹; «за коном чуть гомін...»³⁰⁰; «гукає за коном»³⁰¹; «за коном голоси»³⁰²); «колосники»³⁰³; «куліси»³⁰⁴ («справа, з задньої куліси, виходе Гнат»³⁰⁵); «лаштунки» («...чуть за лаштунками дівочий хор»³⁰⁶; принагідно зауважимо, що термін «лаштунки» у значенні «декорації» вживає і М. Старицький³⁰⁷: «Чи суть лаштунки (декорації) придатні і до наших престав, чи треба везти свої?»³⁰⁸; у Словнику Б. Грінченка подається два значення цього терміна – «леса, дерев'ян[ые] подмостки» і «театральня куліси»³⁰⁹); «ложя»³¹⁰; «на перед кону»³¹¹, «...сідають на перед кону»³¹² у значенні «на авансцену»; «на перед сцени» – у цьому ж значенні («Скелі висунуті на перед сцени»³¹³); «надуга»³¹⁴; «партер»³¹⁵; «сцена»³¹⁶ («сцена ж – мій кумир»³¹⁷; «на сцені нема нікого»³¹⁸; «по підняттю завіси на сцені пусто»³¹⁹; «открытая сцена»³²⁰; «царська сцена»³²¹); «тильна декорація» у значенні «горизонт» («тильна декорація – ліс»³²²); «уборна»³²³ у значенні «кімната для гримування» («...У нас в уборній був Андрій Віталійович Лисенко...»³²⁴).

У сфері підготовки і показу вистави Карпенко-Карий вживає терміни: «ампла»³²⁵; «антракт»³²⁶; «аплодирувати»³²⁷; «бенефіс»³²⁸ («невинний поцілуйчик дасть графу надію в будущині – і от в бенефіс подарунок»³²⁹); «браво»³³⁰; «буфет театральний» («театральний бухвет»³³¹ у вимові персонажа); «визов» («П'єса [«Суєта»] подобається публічності дуже, визовам акторів і автора нема краю»³³²; «страшенно кричить на визовах і кидає на сцену свою шляпку [...]. Вже дві шляпи побила і уранці хрипить, як з перепую»³³³); «дзвінок»³³⁴; «дублерка»³³⁵ і «дублірувать» («Хоч би ти пошукав яку молоду дівчину, щоб привчалась дублірувать Марусі, бо ми її замучимо, а вона єсть дороге украшеніє нашої сцени»³³⁶); «ефектна сцена»³³⁷; «зірвав сцену» («чи хто зірвав сцену»³³⁸); «контрамарка» («одних контрамарок: офіціальних, півофіціальних, редакційних, типографських, реkvізиторських, ку-

мовських, сватовських, музикантських – півтеатру»³³⁹) і «контрамарочники» («контрамарочники касу б'ють...»³⁴⁰); «ляпати»³⁴¹ у значенні «аплодувати»; «мізансцена»³⁴² (до 1904 року це поки що перший виявлений автором випадок уживання терміна «мізансцена» в Україні – ні у театрі корифеїв, ні в Івана Франка він досі не зустрічався); «монолог»³⁴³; «набик» – у значенні «апарт»³⁴⁴; «обсталяють пьєсы»³⁴⁵; «овації» («оваціям не було краю»³⁴⁶); «оплески» («театр дрижав від оплесків і криків «слава!»³⁴⁷); «оштрафую»³⁴⁸; «парик»³⁴⁹; «помічник режисера»³⁵⁰; «портять сцену»³⁵¹ («жінка сцену портить»³⁵²); «режисер»³⁵³; «розгриміруюсь»³⁵⁴; «роль» («ролі вчить»³⁵⁵; «роль, знаєш, така бішена...»³⁵⁶); «суфлірує»³⁵⁷; «суфлярня» («...він (рецензент) завжди забуває, що актором керує суфлярня, з якої йому подають готові прочувствовані речі автора»³⁵⁸).

У сфері, котра сьогодні належить радше до організації театральної справи, ніж до творчості: «антрепренер»³⁵⁹; «антреприза»³⁶⁰; «афіша»³⁶¹ («Удень грали «для прислуги». Так було сказано і на афіші»³⁶²; «не афішируйся»³⁶³); «дружина»³⁶⁴ у значенні трупа (у цьому ж значенні вживають цей термін І. Франко («організації театральних дружин»³⁶⁵) і М. Кропивницький³⁶⁶; «репертуар»³⁶⁷ («старого літературного репертуару»³⁶⁸); «сезон» («зимній сезон»³⁶⁹); «театральні відносини»³⁷⁰; «театральное дело»³⁷¹; «трупа»³⁷² («Гепер у нас на Україні єсть тільки чотири справжніх трупи: під режисерством Саксаганського, Кропивницького, Старицького і Садовського»³⁷³).

До загальноестетичних і оціночних категорій творчості у Карпенка-Карого належать: «ансамбль»³⁷⁴; «блазень»³⁷⁵; «геній»³⁷⁶ («генії і живуть, і грішать більше, ніж ми, нещасні черв'яки»³⁷⁷); «комедіянтик»³⁷⁸ або «кумедіянтик»³⁷⁹; «любителі»³⁸⁰; «напрямок [мистецький]» («Треба, крім науки, посвячувать свої досуги на знайомство з літературою всіх напрямків, іскусством чоловічої душі...»³⁸¹); «річ»³⁸² у значенні «твір»; «стиль»³⁸³; «талан»³⁸⁴ і «талант» («Ах, талант, талант...Яка це велика громадська святиня!»³⁸⁵; «поклонник таланту», «гарненькі жінки всі з талантом»³⁸⁶); «творчество» («І публіка рецензентам вірить, бо вона ще більше має право вбачати в театрі тільки творчество актора»³⁸⁷) і «творити» («...цікавляться не тобою, а тією істотою, яку ти на сцені твориш»³⁸⁸); «штука» у значенні п'єса («Оце думаю писать або «Сава Чалий» – трагедію, або «Батьки і діти» – комедію. Обидві штуки широкого змісту...»³⁸⁹; термін цей запозичений із німецької мови – Schtuke, польськ. – sztuka, тобто мистецтво, твір мистецтва, п'єса тощо і дістав надзвичайне поширення у ХІХ ст., про що свідчать різноманітні словоформи в українських текстах: «висока штука»³⁹⁰; «драматична штука»³⁹¹; «драматичні і сценічні штуки»³⁹²; «ляльковий театр скористувався й тим розвитком мімічних штук, яким у Греції, в Александрії і в Римі, характеризуються І–ІІІ віки нашої ери»³⁹³; «мімічна штука»³⁹⁴; «народна штука»³⁹⁵; «народні театральні штуки»³⁹⁶; «народні штуки»³⁹⁷; «оригінальна штука»³⁹⁸; «салонна штука»³⁹⁹; «ся штука [«Бурлака» І. Карпенка-Карого], відіграна добрими артистами...»⁴⁰⁰; «театральна штука»⁴⁰¹; «трохи пізніше на містках

сього театру показалася друга штука Котляревського «Москаль-чарівник»⁴⁰²; «штука драматична»⁴⁰³; «штука-оперетка»⁴⁰⁴; «штучка» («штучка ся сама собою єсть більше лірична, як драматична»⁴⁰⁵); «драматична штука з життя народного»⁴⁰⁶; «сценічна штука»⁴⁰⁷; «штука»⁴⁰⁸; «драматургія обіймає штуку писання драматичних сочиненій — *авторство* і також штуку сценічного представлення — *акторство*»⁴⁰⁹; цей термін уживали також М. Кропивницький («мова дідів типічна, але все те, про що вони пережовують, зовсім нічого не має спільного з фавулою штуки»⁴¹⁰; «театральна штука»⁴¹¹; «ганьбили чи бештали за вистанову тих чи других штук»⁴¹²) і М. Старицький («штука вийде на 5 арк. друку»⁴¹³).

Важко не помітити, що значна частина цих термінів, а надто тих, що стосуються «високого мистецтва», у драматургії Карпенка-Карого дістає доволі іронічний відтінок.

Окремо стоять терміни, котрі характеризують театральну критику; зазвичай ці терміни супроводжуються сталими епітетами: «*критика*» («звощицька критика»⁴¹⁴); «*рецензент*» («театральні рецензенти»⁴¹⁵; «...а з вас був би приятний для акторів рецензент»⁴¹⁶; «бездарний рецензент»⁴¹⁷; «паскудні газетні рецензенти»⁴¹⁸) і «*рецензія*»⁴¹⁹.

І нарешті терміни, в яких віддзеркалені мрії Карпенка-Карого про театр як артистичну спільноту, товариство: «*театральний з'їзд*»⁴²⁰ і «*спілка*» («...о спілке, т. є. всеобщем товариществе»⁴²¹).

Однак не лише про «всеобщее товарищество» мріє театральний діяч.

Розмірковуючи про артистичний успіх та його вартість, Карпенко-Карий вживає термін «*поспїх*»⁴²² (у значенні успіх): «моральний поспїх, який ми маємо скрізь, не всіх задовольняє — багато в товаристві людей, котрих моральний поспїх навіть не цікавить, аби гроші... Воно й натурально, бо людей ідеї во всіх станах мало, а серед акторської збираної дружини коли найдеться один-два, то й тому треба дивуватись!...»⁴²³.

В останніх роках життя міркування Карпенка-Карого стосовно успіху стають ще жорсткішими і 1904 року він пише у листі до дітей: «Я получив з цензури «Житейське море». В неділю будуть репетиції. Поставиться вона після празників, а я вже тривожусь. Хіба не однаково, чи матиме поспїх, чи ні. Однаково. Багато моїх п'єс мали поспїх і мають зараз, а деякі менший мають поспїх. Без того неможливо. Всього гарно не напишеш...»⁴²⁴.

---

¹ Див. : Клековкін О. До історії театральної термінології в Україні кінця XVI — початку XIX ст. / Український театр. — 2008. — № 6; Клековкін О. *Theatrica*. Старовинний театр у Європі від початків до кінця XVIII століття: Лексикон. — К. : АртЕк, 2009.

² Карпенко-Карий І. К. Лист до М. П. Старицького. — 08. 10. 1884. — С. 289–290. Тут і далі тексти цитуються за виданнями: Карпенко-Карий І. (Тобілевич І. К.) Твори: В 3-х Т. — Т. 3. Драматичні твори, листи, статті / Упоряд. П. М. Киричка та Л. Ф. Стеценка; прим. П. М. Киричка. — К. : Дніпро, 1985. Листи Карпенка-Карого,

що не увійшли до цього видання, цитуються за публікацією: Уроки житейської мудрості. Листи І. К. Тобілевича (Карпенка-Карого) до своїх дітей. Вступ, упорядкування листів та примітки Н. Ю. Тобілевича / Вітчизна. — 1991. — № 5-6. Враховуючи, що публікація листування театральних діячів здійснювалася у різних виданнях, для спрощення пошуку того або іншого листа у публікаціях творів, які відрізняються від тих, якими користувався автор, посилання подаються за датами і адресатами листів. Посилання на п'єси даються за порядком дій, картин і яв; посилання на статті — за назвами.

³ Кропивницький М. Л. Лист до Б. Д. Грінченка. — 17. 01. 1897. — С. 457. Тут і далі цитується за виданнями: Кропивницький М. Твори: В 6-ти Т. Т. 6. / Упоряд., підготовка текстів та примітки П. П. Перепелиці, В. Й. Петраківського, Є. С. Хлібцевич. Ред. Тома О. І. Білецький, С. Д. Зубков. — К. : Державне видавництво художньої літератури, 1960; По ревізії (Розмова з Марком Лукичем Кропивницьким) // Спогади про Марка Кропивницького: Збірник / Упоряд. П. П. Перепелиці, В. П. Яроша. — К., 1990.

⁴ Кропивницький М. Л. Лист до Л. Р. Сабініна. — 27. 01. 1908. — С. 532.

⁵ Кропивницький М. Л. Лист до В. Лукича-Левицького. — 02. 06. 1893. — С. 420.

⁶ Кропивницький М. Л. Лист до П. К. Саксаганського. — 24. 09. 1886. — С. 354-355.

⁷ Карпенко-Карий І. К. «Записка до з'їзду сценічних діячів». — Т. 3. — С. 287.

⁸ Карпенко-Карий І. К. Лист до Н. І. Тобілевича. — вересень, 1897. — С. 319.

⁹ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», III/VII.

¹⁰ Там само. — III/VI.

¹¹ Карпенко-Карий І. К. Лист до М. К. Вороного. — 07. 02. 1898. — С. 324.

¹² Там само.

¹³ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», IV/VII.

¹⁴ Кропивницький М. Л. Лист до Є. Є. Мячикова. — 23. 02. 1874. — С. 257; Лист до А. В. Маркович. — 22. 12. 1880. — С. 315.

¹⁵ Кропивницький М. Л. «Итоги за тридцать пять лет». — С. 85.

¹⁶ Старицький М. П. «Талан», II/VII. Тут і далі цитується за виданням: Старицький М. П. Твори: у 8 т. — К. : Дніпро, 1989. — Т. 8: Оповідання, статті, листи / Упоряд. В. У. Олійника та В. Й. Петраківського. Редактор тома. І. І. Пільгук. — 1990.

¹⁷ Кропивницький М. Л. Лист до Б. Д. Грінченка. — 19. 12. 1900. — С. 485.

¹⁸ Карпенко-Карий І. К. «Суєта», I/V.

¹⁹ Карпенко-Карий. «Наталка Полтавка». — С. 278.

²⁰ Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка. — СПб, 1893-1912. — Т. 3. — С. 1414; Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка: В 2 т. — 7-е изд., стереотип. — М. : Рус. яз. — Медиа, 2006. — Т. 2. — С. 359; Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. В 4 т. Пер. с немецкого. — 4-е изд, стереотипное. — М. : «Астрель», 2003. — Т. 4. — С. 282; Словник Б. Грінченка не фіксує цієї групи термінів.

²¹ Трагедо-комедія, изданная в Академіи Киевской честним іеромонахом Сильвестром Ляскоронским, учителем школы поэтики, 1729 года / Резанов В. І. Драма українська. Вип. третій: Шкільні дійства Великоднього циклу. — К., 1925. — С. 312.

- ²² Кулиш П. «Объяснении неудобопонятных южнорусских слов». — «Основа». — СПб, 1861, февраль. — С. 16.
- ²³ Левченко М. Заметки о русинской терминологии. — «Основа». — Спб., 1861, июль. — С. 186.
- ²⁴ Там само.
- ²⁵ Там само. — С. 185.
- ²⁶ [Номис М.] Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірники О. В. Марковича і других. Спорудив М. Номис. — СПб., 1864. — С. 124.
- ²⁷ Там само. — С. 59.
- ²⁸ Там само. — С. 282.
- ²⁹ Там само. — С. 113.
- ³⁰ Словарь української мови. Упорядкував з додатком власного матеріалу Борис Грінченко. — К., 1908. — Т. 2. — С. 428. Тут і далі посилання за цим виданням.
- ³¹ Там само. — С. 420.
- ³² Старицький М. П. Лист до Б. Д. Грінченка. — середина квітня, 1893. — С. 510.
- ³³ Старицький М. П. Лист до Панаса Мирного. — 06. 04. 1898. — С. 585.
- ³⁴ Дубровський В. Московсько-український словник. — К., 1918. — С. 4.
- ³⁵ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», II/XI.
- ³⁶ Карпенко-Карий І. К. Лист до В. Лукича-Левицького — 03. 10. 1892. — С. 308.
- ³⁷ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», II/V; IV/VI.
- ³⁸ Там само. III/I, II.
- ³⁹ Там само. II/IV.
- ⁴⁰ Там само. II/XIII.
- ⁴¹ Там само. II/V.
- ⁴² Карпенко-Карий І. К. «Суєта», IV/I.
- ⁴³ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», II/XIII.
- ⁴⁴ Карпенко-Карий І. К. Лист до В. Лукича-Левицького — 03. 10. 1892. — С. 308.
- ⁴⁵ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», II/VIII.
- ⁴⁶ Там само. I/I.
- ⁴⁷ Карпенко-Карий І. К. «Суєта», IV/I.
- ⁴⁸ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», I/IX.
- ⁴⁹ Там само. III/IV.
- ⁵⁰ Карпенко-Карий І. К. «Наталка Полтавка». — С. 276.
- ⁵¹ Словарь української мови. — Т. 1. — С. 10.
- ⁵² Там само.
- ⁵³ Франко І. Я. Передмова [до видання: Уільям Шекспір. Юлій Цезар. Переклад П. О. Куліша... У Львові, 1900] / Зібрання творів. У 50 т. — К. : Наукова думка, 1981. — Т. 32. : Літературно-критичні праці. — С. 201.
- ⁵⁴ Див. : Сборник театральных постановлений иностранных государств Империи и Царства Польского. — Варшава, 1866.
- ⁵⁵ Свод законов Российской империи, повелением Государя Императора Николая Павловича составленный. — СПб., 1842. — С. 119.

- ⁵⁶ Карпенко-Карий І. К. Лист до Н. І. Тобілевича. – 26. 03. 1900. – С. 333.
- ⁵⁷ Кропивницький М. Л. «За тридцять п'ять літ» [1906]. – С. 116.
- ⁵⁸ Кропивницький М. Л. «Спогади про Бобринець і бобринчан» [1908]. – С. 138.
- ⁵⁹ Там само. – С. 140.
- ⁶⁰ Кропивницький М. Л. «Автобіографія». – С. 224.
- ⁶¹ Карамзин Н. Письма русского путешественника. Ч. 3. / Сочинения. Т. 4. – М., 1803. – С. 339.
- ⁶² Московский телеграф. – М., 1827. – Ч. 15. – С. 276.
- ⁶³ Пушкин А. С. Полное собрание сочинений: В 10 т. – Л. : Наука. Ленингр. отделение, 1977–1979. – Т. 10. Письма. – 1979. – № 561. Письмо М. П. Погодину. Около (не позднее) 7 апреля 1834 г.
- ⁶⁴ Карпенко-Карий І. К. «Наталка Полтавка». – С. 273; «Житейське море» – список дійових осіб; Суєта», II/VII–VIII.
- ⁶⁵ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», II/VII. «Карасями» в акторському середовищі називали амбітних панів, у яких водилися дурні гроші.
- ⁶⁶ Там само. Список дійових осіб.
- ⁶⁷ Там само, II/XIII.
- ⁶⁸ Карпенко-Карий І. К. «Наталка Полтавка». – С. 273.
- ⁶⁹ Кропивницький М. Л. «За тридцять п'ять літ». – С. 105.
- ⁷⁰ Карпенко-Карий І. К. Лист до своїх дітей 7. 01. 1904 / Вітчизна. – 1991. – № 5. – С. 171. Тут і далі листи Карпенка–Карого цитуються за цим виданням.
- ⁷¹ Там само.
- ⁷² Карпенко-Карий І. К. Лист до Г. І. Маркевича – 09. 05. 1905.
- ⁷³ Інтермедія на три персони: Баба, Дід і Чорт / Українська література XVIII ст. Поетичні твори. Драматичні твори. Прозові твори. – К. : Наукова думка, 1983. – С. 358.
- ⁷⁴ Rutkowska M. Terminologia dramatu i teatru w polskim Oświeceni. – Poznań, 2007. – S. 211–212.
- ⁷⁵ Словарь української мови. – Т. 1. – С. 323.
- ⁷⁶ Карпенко-Карий І. К. «Наталка Полтавка». – С. 274.
- ⁷⁷ Карпенко-Карий І. К. Лист до Н. І. Тобілевича. – 25. 01. 1904. – С. 342; «Житейське море», III/I.
- ⁷⁸ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», III/III.
- ⁷⁹ Там само, III/VI.
- ⁸⁰ Карпенко-Карий І. К. «Суєта», I/IV.
- ⁸¹ Там само. I/VII.
- ⁸² Там само. II/VII.
- ⁸³ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», II/XII.
- ⁸⁴ Там само. I/V.
- ⁸⁵ Словарь української мови. – Т. 1. – С. 322.
- ⁸⁶ Кропивницький М. Л. «Автобіографія». – С. 220.
- ⁸⁷ Кропивницький М. Л. «Спогади про Бобринець і бобринчан». – С. 133.
- ⁸⁸ Кропивницький М. Л. Лист до Є. Є. Мячикова. – 13. 07. 1872. – С. 248.
- ⁸⁹ Кропивницький М. Л. «Спогади про Бобринець і бобринчан». – С. 137.

- ⁹⁰ Кропивницький М. Л. «За тридцять п'ять літ». — С. 113.
- ⁹¹ Старицький М. П. «Талан», I/III.
- ⁹² В. Д. Р. [Василь Ільницький]. Руський театр [Рецензія на виставу «Наталки Полтавки», «Сватання на Гончарівці» та інших п'єс] (Допис з Тернополя) / Нива. — 1865. — Ч. 17, 18. Тут і далі цитується за виданням: Українська преса. Хрестоматія. Т. 2. Преса Галичини 60-х років XIX ст. / За ред. д-ра філолог. наук, проф. М. Ф. Нечиталука. — Львів, 2002. — Т. 2. — С. 336.
- ⁹³ Русалка. — Львів, 1866. — 5 берез. — Ч. 10. Цит. за: Українська преса. Т. 2. — С. 371.
- ⁹⁴ М-ъ. Руський театр [рецензія на драматичний образок «Катруся» і комедію «Година супружества» та ін. п'єси] / Нива. — 1865. — Ч. 12. Цит. за: Українська преса. Т. 2. — С. 328.
- ⁹⁵ Там само. — С. 326.
- ⁹⁶ Там само. — С. 328.
- ⁹⁷ Т. А. [Теofil Андрієвич]. Руський театр [рецензія на комедії «Бабуся і внучка», «Дві розсіяні», «Берко запечатаний»] / Нива. — 1865. — Ч. 14. Цит. за: Українська преса. Т. 2. — С. 331.
- ⁹⁸ В. Д. Р. [Василь Ільницький]. Руський театр [Рецензія на постановку «Наталки Полтавки», «Сватання на Гончарівці» та інших п'єс] (Допис з Тернополя) / Нива. — 1865. — Ч. 17, 18. Цит. за: Українська преса. Т. 2. — С. 335.
- ⁹⁹ Там само. — С. 334.
- ¹⁰⁰ Андрієвич Теофіл. Руський театр [рецензія на мелодраму «Роксоляна»] / Нива. — 1865. — Ч. 13. Цит. за: Українська преса. Т. 2. — С. 330.
- ¹⁰¹ О. М. [Олекса Марковецький]. Руський театр [рецензія на мелодраму «Материнське благословення»] / Нива. — 1865. — Ч. 9. Цит. за: Українська преса. Т. 2. — С. 323.
- ¹⁰² Там само. — С. 321.
- ¹⁰³ Там само. — С. 324.
- ¹⁰⁴ Т. А. [Теofil Андрієвич]. Руський театр [рецензія на комедії «Бабуся і внучка», «Дві розсіяні», «Берко запечатаний»] / Нива. — 1865. — Ч. 14. Цит. за: Українська преса. Т. 2. — С. 330.
- ¹⁰⁵ В. Д. Р. [Василь Ільницький]. Руський театр [Рецензія на постановку «Наталки Полтавки», «Сватання на Гончарівці» та інших п'єс] (Допис з Тернополя) / Нива. — 1865. — Ч. 17, 18. Цит. за: Українська преса. Т. 2. — С. 337.
- ¹⁰⁶ О. М. [Олекса Марковецький]. Руський театр [рецензія на комедію «Шельменко-наймит»] / Нива. — 1865. — Ч. 10. Цит. за: Українська преса. Т. 2. — С. 325.
- ¹⁰⁷ Там само.
- ¹⁰⁸ Іван Кивайголова [Іван Рудченко]. Дещо з Гадяча (21 янв. 1862) / Основа. — Спб., 1862. — № 3. — С. 76–77. Цит. за: Українська преса. Т. 1. — С. 367.
- ¹⁰⁹ Маруся К. [О. Кониський] Критичний огляд української (руської) драматичної літератури / Русалка. — 1866. — 7 лют. — Ч. 6. Цит. за: Українська преса. Т. 2. — С. 364.
- ¹¹⁰ О. М. [Олекса Марковецький]. Руський театр [Рецензія на комедії «Корсиканська месть» і «Мужики-ариктократи»] / Нива. — 1865. — Ч. 9. Цит. за: Українська преса. Т. 2. — С. 322.
- ¹¹¹ В. Д. Р. [Василь Ільницький]. Руський театр [Рецензія на постановку «Наталки

Полтавки», «Сватання на Гончарівці» та інших п'єс] (Допис з Тернополя) / Нива. – 1865. – Ч. 17,18. Цит. за: Українська преса. Т. 2. – С. 335.

¹¹² Карпенко-Карий І. К. «Наталка Полтавка». – С. 275.

¹¹³ Котляревський І. П. Наталка Полтавка. Действие второе. Явление 7 / І. Котляревський. Поетичні твори. Драматичні твори. Листи. – К. : Наукова думка, 1982. – С. 241.

¹¹⁴ Rutkowska M. Terminologia dramatu i teatru w polskim Oświeceni. – Poznań, 2007. – S. 598– 600.

¹¹⁵ Кропивницький М. Л. Твори: В 6-ти Т. Т. 6. / Упоряд., підготовка текстів та примітки П. П. Перепелиці, В. Й. Петраківського, Є. С. Хлібцевич. Ред. тома О. І. Білецький, С. Д. Зубков. – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1960. – лист до С. В. Лисенка. – 18. 12. 1884. – С. 339.

¹¹⁶ Кропивницький М. Л. Лист до М. Г. Савіної. – травень, 1907. – С. 521.

¹¹⁷ Т. А. [Теofil Андрієвич]. Руський театр [рецензія на п'єси «Мертвець-збитошник», «Сватання напوماцки», «Голоден і влюблен», «Підгіряне» / Нива. – 1865. – Ч. 11. Цит. за: Українська преса. Т. 2. – С. 326.

¹¹⁸ О. М. [Олекса Марковецький]. Руський театр [рецензія на комедію «Шельменко-наймит» / Нива. – 1865. – Ч. 10. Цит. за: Українська преса. Т. 2. – С. 325.

¹¹⁹ Карпенко-Карий І. К. Лист до М. П. Старицького. – 08. 10. 1884. – С. 289-290.

¹²⁰ Карпенко-Карий І. К. «Суєта», III/VIII.

¹²¹ Карпенко-Карий І. К. «Наталка Полтавка». – С. 273–274.

¹²² Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», I/I.

¹²³ Карпенко-Карий І. К. Лист до своїх дітей, 26. 07. 1904 / Вітчизна. – 1991. – № 6. – С. 164.

¹²⁴ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», II/XIII.

¹²⁵ Карпенко-Карий І. К. «Наталка Полтавка». – С. 274.

¹²⁶ Там само.

¹²⁷ Квітка-Основ'яненко Г. История театра в Харькове. – С. 99.

¹²⁸ Кропивницький М. Лист до Б. Д. Грінченка. – 17. 01. 1897. – С. 456.

¹²⁹ Rutkowska M. Terminologia dramatu i teatru w polskim Oświeceni. – Poznań, 2007. – S. 497.

¹³⁰ Карпенко-Карий І. К. «Записка...». – С. 287.

¹³¹ Там само.

¹³² Там само. – С. 286.

¹³³ Там само. – С. 279.

¹³⁴ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», II/II; «Суєта», III/VIII.

¹³⁵ Карпенко-Карий І. К. «Суєта», I/IV.

¹³⁶ Там само. II/III.

¹³⁷ Там само.

¹³⁸ Карпенко-Карий І. К. Лист до своїх дітей 7. 01. 1904 / Вітчизна. – 1991. – № 5. – С. 171.

¹³⁹ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», II/XIII.

¹⁴⁰ Карпенко-Карий І. К. «Суєта», II/III.

¹⁴¹ Там само. II/VII.

- ¹⁴² Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», III/VI.
¹⁴³ Там само. II/XII.
¹⁴⁴ Карпенко-Карий І. К. «Записка...». – С. 287.
¹⁴⁵ Там само. – С. 286.
¹⁴⁶ Там само. – С. 284.
¹⁴⁷ Карпенко-Карий І. К. «Наталка Полтавка». – С. 274.
¹⁴⁸ Карпенко-Карий І. К. «Записка...». – С. 284.
¹⁴⁹ Там само. – С. 284.
¹⁵⁰ Там само. – С. 285.
¹⁵¹ Там само. – С. 284.
¹⁵² Кропивницький М. Л. Лист до Б. Д. Грінченка. – 02. 01. 1895. – С. 437.
¹⁵³ Кропивницький М. Л. «Автобіографія». – С. 224.
¹⁵⁴ Кропивницький М. Л. «Картины прошлого и настоящего». – С. 18;
«Автобіографія». – С. 184.
¹⁵⁵ Кропивницький М. Лист до А. В. Маркович. – 11. 11. 1880. – С. 301.
¹⁵⁶ Алянский Ю. Увеселительные заведения старого Петербурга. – СПб. : Аврора, 2003. – С. 324.
¹⁵⁷ Кулиш П. Об игре г. Артемовского в малороссийской опере «Москаль чаривный» / Русский вестник. – 1857. – Т. 12. Декабрь. – Кн. 2. – С. 224.
¹⁵⁸ Шевченко Т. Щоденник. [2 апреля 1858] / Зібрання творів. У 6 т. – К. : Наукова думка, 2003. – Т. 5: Щоденник. Автобіографія. Статті. Археологічні нотатки. «Букварь южнорусский». Записи народної творчості. – С. 169.
¹⁵⁹ Там само. [12 апреля 1858]. – С. 175.
¹⁶⁰ Там само. [2 апреля 1858]. – С. 169.
¹⁶¹ Карпенко-Карий І. К. «Записка...». – С. 285; Карпенко-Карий І. К. Лист до своїх дітей, 19. 12. 1904 / Вітчизна. – 1991. – № 6. – С. 167; Лист до Н. І. Тобілевича. – 25. 02. 1897. – С. 315; «Житейське море», II/I; II/XIII; III/I, IV/IV.
¹⁶² Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», IV/I.
¹⁶³ Карпенко-Карий І. К. Лист до Б. Д. Грінченка – 08. 11. 1899. – С. 332.
¹⁶⁴ Карпенко-Карий І. К. «Наталка Полтавка». – С. 275.
¹⁶⁵ Карпенко-Карий І. К. Лист до Б. Д. Грінченка. – 08. 10. 1899. – С. 332.
¹⁶⁶ Карпенко-Карий І. К. Лист до П. Г. Житецького. – 15. 12. 1897. – С. 322.
¹⁶⁷ Карпенко-Карий І. К. «Суєта», II/III.
¹⁶⁸ Там само. I/IV.
¹⁶⁹ Текст афіші вистави «Наталка Полтавка» 12 лютого 1857 р. у Чернігові. За: [Чужбинський П. П.] Павло. Український спектакль в Чернигове. 12 и 15 февраля / Основа. – СПб., 1862. – кн. 3. – С. 71–75. Цит. за: Українська преса. Т. 1. – С. 337.
¹⁷⁰ Т. А. [Теофіл Андрієвич]. Руський театр [рецензія на п'єси «Мертвець-збитошник», «Сватанне на помацки», «Голоден і влюблен», «Підгіряне» / Нива. – 1865. – Ч. 11. Цит. за: Українська преса. Т. 2. – С. 327.
¹⁷¹ В. Д. Р. [Василь Ільницький]. Руський театр [Рецензія на постановку «Наталки Полтавки», «Сватання на Гончарівці» та інших п'єс] (Допис з Тернополя) / Нива. – 1865. – Ч. 17,18. Цит. за: Українська преса. Т. 2. – С. 334.

- ¹⁷² Теофіл Андрієвич. Руський театр [рецензія на мелодраму «Роксоляна»] / Нива. – 1865. – Ч. 13. Цит. за: Українська преса. Т. 2. – С. 330; Русалка. – 1866. – 5 берез. – Ч. 10. Цит. за: Українська преса. Т. 2. – С. 371.
- ¹⁷³ Денис з-над Серету [Василь Ільницький]. Драматургічні замітки / Правда. – 1867. – Ч. 9. Цит. за: Українська преса. Т. 2. – С. 464.
- ¹⁷⁴ Олекса Марковецький. Руський театр [Рецензія на мелодраму «Материнське благословення»] / Нива. – 1865. – Ч. 6. Цит. за: Українська преса. Т. 2. – С. 319.
- ¹⁷⁵ Там само. – С. 321.
- ¹⁷⁶ В. Д. Р. [Василь Ільницький]. Руський театр [Рецензія на постановку «Наталки Полтавки», «Сватання на Гончарівці» та інших п'єс] (Допис з Тернополя) / Нива. – 1865. – Ч. 17,18. Цит. за: Українська преса. Т. 2. – С. 333.
- ¹⁷⁷ Кропивницький М. Л. Лист до І. Гринецького. – 09. 10. 1885. – С. 344.
- ¹⁷⁸ Кропивницький М. Л. Лист до В. Лукича–Левицького. – 27. 06. 1892. – С. 412.
- ¹⁷⁹ Кропивницький М. Л. «Дещо про «товариша» та про «статті»: 24 та 45» (з дорожніх розмов). – С. 49.
- ¹⁸⁰ Там само. – С. 48.
- ¹⁸¹ Там само. – С. 50.
- ¹⁸² Квітка-Основ'яненко Г. История театра в Харькове. – С. 90.
- ¹⁸³ Там само. – С. 92.
- ¹⁸⁴ Там само. – С. 93.
- ¹⁸⁵ Карпенко-Карий І. К. Лист до Н. І. Тобілевича. – 25. 01. 1904. – С. 342.
- ¹⁸⁶ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», III/I.
- ¹⁸⁷ Карпенко-Карий І. К. Лист до своїх дітей, 19. 12. 1904 / Вітчизна. – 1991. – № 6. – С. 167.
- ¹⁸⁸ Кропивницький М. Л. Лист до О. З. Суслова. – 05. 04. 1891. – С. 395.
- ¹⁸⁹ Вечерницький А. По ревізії (Розмова з Марком Лукичем Кропивницьким). – Рада. – 1909. – 12 (25) липня // Спогади про Марка Кропивницького: Збірник / Упоряд. П. П. Перепелиці, В. П. Яроша. – К., 1990. – С. 190.
- ¹⁹⁰ Кропивницький М. Л. Лист до Л. Р. Сабініна. – 27. 01. 1908. – С. 532.
- ¹⁹¹ Кропивницький М. Л. Лист до Б. Д. Грінченка. – 19. 12. 1900. – С. 487.
- ¹⁹² Кропивницький М. Л. Письмо в редакцию газеты «Новое время» (К истории малорусской труппы). – 08. 10. 1887. – С. 359; Кропивницький М. Л. Лист до О. З. Суслова. – 30. 03. 1889. – С. 386.
- ¹⁹³ Кропивницький. Лист до Товариства. – 19. 10. 1888. – С. 375.
- ¹⁹⁴ Кропивницький М. Л. Лист до М. К. Заньковецької. – 18. 06. 1898. – С. 470.
- ¹⁹⁵ Кропивницький М. Л. Письмо в редакцию газеты «Новое время» (К истории малорусской труппы). – 08. 10. 1887. – С. 365.
- ¹⁹⁶ Карпенко-Карий І. К. Лист до Ф. Д. Краснюка. – 28. 11. 1894. – С. 309; Старицький М. Лист до Ц. О. Білилиловського. – жовтень, 1897. – С. 564.
- ¹⁹⁷ Карпенко-Карий І. К. Лист до В. Лукича–Левицького. – 27. 07. 1891. – С. 307.
- ¹⁹⁸ Карпенко-Карий І. К. «Наталка Полтавка». – С. 274.
- ¹⁹⁹ Карпенко-Карий І. К. Лист до своїх дітей 14/27. 02. 1904 / Вітчизна. – 1991. – № 5. – С. 172.

- ²⁰⁰ Там само.
- ²⁰¹ Кропивницький М. Л. Лист до В. Б. Антоновича. – 24. 10. 1887. – С. 370.
- ²⁰² Кропивницький М. Л. «За тридцять п'ять літ». – С. 107.
- ²⁰³ Там само. – С. 117.
- ²⁰⁴ Кропивницький М. Л. «За тридцять п'ять літ». – С. 107.
- ²⁰⁵ Кропивницький М. Л. «Спогади про Бобринець і бобринчан». – С. 141.
- ²⁰⁶ Карпенко-Карий І. К. Лист до Б. Д. Грінченка. – 08. 11. 1899. – С. 332.
- ²⁰⁷ Карпенко-Карий І. К. «Наталка Полтавка». – С. 273.
- ²⁰⁸ Кропивницький М. Л. Лист до Б. Грінченка. – 19. 12. 1900. – С. 487.
- ²⁰⁹ Кропивницький М. Л. «Спогади про Бобринець і бобринчан». – С. 137.
- ²¹⁰ Там само. – С. 126; Лист до Б. Д. Грінченка. – 19. 12. 1900. – С. 484.
- ²¹¹ Кропивницький М. Л. Лист до Л. О. Яновської. – 19. 10. 1901. – С. 489.
- ²¹² Кропивницький М. Л. Лист до Б. Д. Грінченка. – 23. 04. 1897. – С. 459.
- ²¹³ Кропивницький М. Л. Лист до М. М. Аркаса. – 08. 02. 1899. – С. 472.
- ²¹⁴ Кропивницький М. Л. «Спогади про Бобринець і бобринчан». – С. 128, 132.
- ²¹⁵ Кропивницький М. Л. Лист до Л. О. Яновської. – 24. 10. 1901. – С. 490.
- ²¹⁶ Кропивницький М. Л. «Спогади про Бобринець і бобринчан». – С. 122, 231.
- ²¹⁷ Садовський М. К. Мої театральні згадки. 1881–1917 / Загальна редакція та вступна стаття Максима Рильського. Примітки І. Піскуна. – К., 1956. – С. 164, 184.
- ²¹⁸ Маруся К. [О. Кониський] Критичний огляд української (руської) драматичної літератури / Русалка. – 1866. – 7 лют. – Ч. 6. Цит. за: Українська преса. Т. 2. – С. 370.
- ²¹⁹ Кропивницький М. Л. «За тридцять п'ять літ». – С. 44, 117.
- ²²⁰ Кропивницький М. Л. Лист до М. М. Аркаса. – 16. 02. 1899. – С. 474.
- ²²¹ Садовський М. К. Мої театральні згадки. – С. 32.
- ²²² Старицький М. П. Лист до М. Ф. Комарова. – жовтень, 1897. – С. 573.
- ²²³ Кропивницький М. Л. «За тридцять п'ять літ». – С. 110.
- ²²⁴ Кропивницький М. Л. Лист до А. В. Маркович. – 11. 10. 1880. – С. 296.
- ²²⁵ Дубровський В. Московсько-український словник. – К., 1918. – С. 347.
- ²²⁶ Карпенко-Карий І. К. «Записка...». – С. 281.
- ²²⁷ Карпенко-Карий І. К. Лист до М. П. Старицького. – 08. 10. 1884. – С. 290.
- ²²⁸ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», II/V.
- ²²⁹ Карпенко-Карий І. К. Лист до І. Я. Франка. – 01. 03. 1888. – С. 272.
- ²³⁰ жанровий підзаголовок комедії «Суєта».
- ²³¹ Карпенко-Карий І. К. Лист до Н. І. Тобілевича. – 25. 03. 1898. – С. 326; «Суєта», «Житейське море» – жанрове визначення п'єс.
- ²³² Карпенко-Карий І. К. Лист до Н. І. Тобілевича. – 16. 03. 1897. – С. 316.
- ²³³ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», II/XIII.
- ²³⁴ Там само. IV/III; «Суєта», III/VIII.
- ²³⁵ Карпенко-Карий І. К. «Суєта», I/IV.
- ²³⁶ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», IV/I.
- ²³⁷ Там само. II/V.
- ²³⁸ Карпенко-Карий І. К. «Суєта», I/V, III/IV.
- ²³⁹ Там само. «Суєта», III/VIII.
- ²⁴⁰ Карпенко-Карий І. К. Лист до Б. Д. Грінченка. – 08. 11. 1899. – С. 332.

- ²⁴¹ Карпенко-Карий І. К. «Записка...». — С. 281.
- ²⁴² Карпенко-Карий І. К. Лист до Н. І. Тобілевича. — 25. 02. 1898. — С. 326; «Житейське море», II/XIII.
- ²⁴³ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», II/V.
- ²⁴⁴ Там само. IV/I.
- ²⁴⁵ Карпенко-Карий І. К. Лист до М. Ф. Комарова. — 07. 12. 1904. — С. 346; «Житейське море», II/XIII; «Суєта», III/VIII.
- ²⁴⁶ Карпенко-Карий І. К. «Суєта», II/VII, ремарка.
- ²⁴⁷ Карпенко-Карий І. К. «Записка...». — С. 287.
- ²⁴⁸ Карпенко-Карий І. К. «Чортова скала», I/XI–XII, ремарки.
- ²⁴⁹ Там само. II/X, ремарка.
- ²⁵⁰ Там само. II/X.
- ²⁵¹ Там само. IV/III.
- ²⁵² Карпенко-Карий І. К. «Бондарівна», III/XIII.
- ²⁵³ Карпенко-Карий І. К. «Чумаки», IV/I.
- ²⁵⁴ Карпенко-Карий І. К. Лист до В. Лукича-Левицького. — 03. 10. 1892. — С. 308.
- ²⁵⁵ Карпенко-Карий І. К. Лист до М. П. Старицького. — 08. 10. 1884. — С. 291.
- ²⁵⁶ Там само.
- ²⁵⁷ Там само.
- ²⁵⁸ У першій публікації п'єси Я. Г. Кухаренка «Чорноморський побит» список дійових осіб подається у формі «дієві люде». — «Основа». — СПб., 1861, ноябрь—декабрь. — С. 6.
- ²⁵⁹ Карпенко-Карий І. К. Лист до М. П. Старицького. — 08. 10. 1884. — С. 296.
- ²⁶⁰ Карпенко-Карий І. К. «Записка...». — С. 287.
- ²⁶¹ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», III/III.
- ²⁶² Карпенко-Карий І. К. Лист до І. І. Тобілевич та М. І. Тобілевич. — 01. 08. 1903. — С. 341.
- ²⁶³ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», II/V.
- ²⁶⁴ Старицький М. Лист до Ц. О. Білилиловського. — жовтень, 1897. — С. 566.
- ²⁶⁵ Франко І. Я. Літературні письма. [1876] / Зібрання творів. У 50 т. — К. : Наукова думка, 1980. — Т. 26: Літературно-критичні праці (1876–1885). — С. 40.
- ²⁶⁶ Франко І. Гергарт Гауптман. Його життя і твори. Смерть Альфонса Доде. Перші розділи «Парижа» Е. Золя. Голос Золя в справі Дрейфуса [1898] / Зібрання творів. У 50 т. — К. : Наукова думка, 1981. — Т. 31: Літературно-критичні праці (1897–1899). — С. 148.
- ²⁶⁷ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», III/VIII, кінцева ремарка, що описує німу сцену.
- ²⁶⁸ Карпенко-Карий І. К. «Бурлака», ремарка IV/XI .
- ²⁶⁹ Карпенко-Карий І. К. Лист до М. П. Старицького. — 08. 10. 1884. — С. 294.
- ²⁷⁰ Карпенко-Карий І. К. Лист до Ф. Д. Краснюка. — 28. 11. 1894. — С. 309.
- ²⁷¹ Карпенко-Карий І. К. Лист до Н. І. Тобілевича. — 18. 06. 1904. — 343.
- ²⁷² Карпенко-Карий І. К. Список дійових осіб до п'єси «Чортова скала».
- ²⁷³ Карпенко-Карий І. К. Лист до М. П. Старицького. — 08. 10. 1884. — С. 296.
- ²⁷⁴ Кропивницький М. Л. Лист до А. Ю. Тесленка. — 09. 10. 1903. — С. 496.

- ²⁷⁵ Старицький М. П. Лист до М. П. Заньковецької. – 27. 09. 1892. – С. 509.
- ²⁷⁶ Франко І. Я. Передмова [до видання Уільям Шекспір. Юлій Цезар. Переклад П. О. Куліша... У Львові, 1900] / Зібрання творів. У 50 т. – К. : Наукова думка, 1981. – Т. 32. : Літературно-критичні праці. – С. 201.
- ²⁷⁷ Карпенко-Карий І. К. «Підпанки», V.
- ²⁷⁸ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», I/I.
- ²⁷⁹ Карпенко-Карий І. К. Лист до М. П. Старицького. – 08. 10. 1884. – С. 290.
- ²⁸⁰ Старицький М. П. Лист до редакції газети «Приазовский край». – січень, 1895. – С. 538.
- ²⁸¹ Старицький М. П. Лист до М. К. Заньковецької. – січень, 1891. – С. 489.
- ²⁸² Старицький М. П. Лист до редакції газети «Заря». – 05. 05. 1884. – С. 471.
- ²⁸³ Карпенко-Карий І. К. Лист до своїх дітей, 19. 12. 1904 / Вітчизна. – 1991. – № 6. – С. 167.
- ²⁸⁴ Карпенко-Карий І. К. «Суета», III/VIII.
- ²⁸⁵ Карпенко-Карий І. К. Лист до М. П. Старицького. – 08. 10. 1884. – С. 290.
- ²⁸⁶ Карпенко-Карий І. К. Лист до Н. І. Тобілевича. – 25. 02. 1897. – С. 314.
- ²⁸⁷ Карпенко-Карий І. К. Лист до своїх дітей, 26. 07. 1904 / Вітчизна. – 1991. – № 6. – С. 164.
- ²⁸⁸ Карпенко-Карий І. К. Лист до Ф. Д. Краснюка. – 28. 11. 1894. – С. 309.
- ²⁸⁹ Карпенко-Карий І. К. «Записка...». – С. 284.
- ²⁹⁰ Там само.
- ²⁹¹ Карпенко-Карий І. К. «Судженої конем не об'їдеш», дія III, перша ремарка.
- ²⁹² Карпенко-Карий І. К. «Підпанки», дія V.
- ²⁹³ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», II/XIII; «завісу дали пізно» – «Житейське море», II/XIII; «підняття завіси» – «Житейське море», IV/IV; «Суета», I/XI; «Суета», IV/XVIII.
- ²⁹⁴ Карпенко-Карий І. К. «Наталка Полтавка». – С. 278.
- ²⁹⁵ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», IV/IV.
- ²⁹⁶ Карпенко-Карий І. К. «Чортова скала», перша ремарка п'єси. Термін «кін» фіксується вже у першій публікації п'єси Я. Г. Кухаренка «Чорноморський побит». – «Основа». – СПб., 1861, ноябрь-декабрь. – С. 17. Ремарка першої яви другої дії: «Вид на кону той самий». У кінці тому, де подається «Обьяснение неудобопонятных южнорусских слов», содержащихся в 11-й и 12-ой книжке «Основы», дається пояснення: «кін, род[ительный падеж] – кона – сцена». – С. 4.
- ²⁹⁷ Карпенко-Карий І. К. Лист до П. Г. Житецького. – 15. 12. 1897. – С. 322.
- ²⁹⁸ Карпенко-Карий І. К. «Розумний і дурень» IV/III.
- ²⁹⁹ Карпенко-Карий І. К. «Наймичка» V/I.
- ³⁰⁰ Там само. V/IV.
- ³⁰¹ Там само. V/V.
- ³⁰² Там само.
- ³⁰³ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», IV/VII, III/VI.
- ³⁰⁴ Там само. II/V, II/IX, III/III; «перша куліса» – «Чортова скала», дія IV, перша ремарка.
- ³⁰⁵ Карпенко-Карий І. К. «Безталанна» I/VII.
- ³⁰⁶ Карпенко-Карий І. К. «Бондарівна», дія I.

- ³⁰⁷ Старицький М. «Талан», I; I/I; I/ X; I/XI; I/XIV; I/XVI; I/XVII.
- ³⁰⁸ Старицький М. Лист до І. Я. Франка. — вересень, 1898. — С. 602.
- ³⁰⁹ Словарь української мови. — Т. 2. — С. 348.
- ³¹⁰ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», III/VI; лист до Н. І. Тобілевича. — 25. 02. 1897. — С. 315.
- ³¹¹ Карпенко-Карий І. К. «Суета», II/VIII, ремарка.
- ³¹² Карпенко-Карий І. К. «Безталанна» I/IV.
- ³¹³ Карпенко-Карий І. К. «Чортова скала», дія IV, перша ремарка.
- ³¹⁴ Там само.
- ³¹⁵ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», IV/VII, III/VI; «Записка...»; лист до Н. І. Тобілевича. — 25. 02. 1897. — С. 315.
- ³¹⁶ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», I/V, II/I; «Суета», II/VII; «Суета», II/VII; «Суета», III/VIII; «Наталка Полтавка»; Карпенко-Карий І. К. Лист до своїх дітей 01. 13. 04. 1904 / Вітчизна. — 1991. — № 5. — С. 173.
- ³¹⁷ Карпенко-Карий І. К. «Суета», III/VIII.
- ³¹⁸ Карпенко-Карий І. К. «Лиха іскра поле спалить і сама щезне», I/I; «Сава Чалий», I/I.
- ³¹⁹ Карпенко-Карий І. К. «Сава Чалий», II/I.
- ³²⁰ Карпенко-Карий І. К. «Записка...». — С. 287.
- ³²¹ Карпенко-Карий І. К. Лист до своїх дітей 7. 01. 1904 / Вітчизна. — 1991. — № 5. — С. 171.
- ³²² Карпенко-Карий І. К. «Чортова скала», IV/I.
- ³²³ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», II/I, II/XII.
- ³²⁴ Карпенко-Карий І. К. Лист до Н. І. Тобілевича. — 25. 02. 1897. — С. 315.
- ³²⁵ Карпенко-Карий І. К. Лист до В. Лукича—Левицького — 03. 10. 1892. — С. 308; «Житейське море», III/III, III/VI.
- ³²⁶ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», IV/IV.
- ³²⁷ Карпенко-Карий І. К. «Суета», II/VII, ремарка.
- ³²⁸ Карпенко-Карий І. К. Лист до своїх дітей 7. 01. 1904 / Вітчизна. — 1991. — № 5. — С. 172.
- ³²⁹ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», II/II.
- ³³⁰ Там само. IV/I.
- ³³¹ Карпенко-Карий І. К. «Суета», I/IV.
- ³³² Карпенко-Карий І. К. Лист до Н. І. Тобілевича. — 25. 01. 1904. — С. 342.
- ³³³ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», II/XII.
- ³³⁴ Там само. II/VIII.
- ³³⁵ Карпенко-Карий І. К. Лист до М. К. Заньковецької і М. К. Садовського. — 11. 06. 1887. — С. 298.
- ³³⁶ Там само.
- ³³⁷ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», IV/VI.
- ³³⁸ Там само, II/XIII.
- ³³⁹ Там само, II/VI.
- ³⁴⁰ Там само. IV/V.
- ³⁴¹ Карпенко-Карий І. К. «Суета», II/VII.
- ³⁴² Карпенко-Карий І. К. Лист до своїх дітей 7. 01. 1904 / Вітчизна. — 1991. — № 5. — С. 172.

- ³⁴³ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», II/XIII.
- ³⁴⁴ Карпенко-Карий І. К. «Чортова скала», дія III, ява IV, ремарка.
- ³⁴⁵ Карпенко-Карий І. К. «Записка...».
- ³⁴⁶ Карпенко-Карий І. К. Лист до своїх дітей 7. 01. 1904 / Вітчизна. – 1991. – № 5. – С. 171.
- ³⁴⁷ Там само.
- ³⁴⁸ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», II/XIII.
- ³⁴⁹ Там само. II/XIII.
- ³⁵⁰ Там само. – список дійових осіб.
- ³⁵¹ Там само. II/XIII.
- ³⁵² Там само.
- ³⁵³ Карпенко-Карий І. К. Лист до М. К. Вороного. – 07. 02. 1898. – С. 324.
- ³⁵⁴ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», II/XIII.
- ³⁵⁵ Карпенко-Карий І. К. Лист до Н. І. Тобілевича. – 25. 01. 1904. – С. 342.
- ³⁵⁶ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», II/IV.
- ³⁵⁷ Карпенко-Карий І. К. «Наталка Полтавка». – С. 273.
- ³⁵⁸ Карпенко-Карий І. К. Лист до І. Франка. – 01. 03. 1888. – С. 299.
- ³⁵⁹ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море» – список дійових осіб, II/VI, III/VII; «Наталка Полтавка».
- ³⁶⁰ Карпенко-Карий І. К. Лист до Товариства акторів. – 04. 02. 1897. – С. 311.
- ³⁶¹ Карпенко-Карий І. К. Лист до Б. Д. Грінченка. – 08. 11. 1899. – С. 332; «Житейське море», III/VI.
- ³⁶² Карпенко-Карий І. К. «Наталка Полтавка». – С. 275.
- ³⁶³ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», III/V.
- ³⁶⁴ Карпенко-Карий І. К. Лист до Б. Д. Грінченка 08. 10. 1897. – С. 320.
- ³⁶⁵ Франко І. [Рецензія] Dr. Gustave Cohen. Geschichte der Inscenierung im geistlichen Schauspiele des Mittelalters in Frank Reich / Зібрання творів. У 50 т. – К. : Наукова думка, 1982. – Т. 37: Літературно-критичні праці (1906–1908). – С. 406.
- ³⁶⁶ Кропивницький М. Л. Лист до М. Ф. Сумцова. – 25. 07. 1906. – С. 514.
- ³⁶⁷ Карпенко-Карий І. К. Лист до П. К. Саксаганського. – 14. 03. 1898. – С. 327.
- ³⁶⁸ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», III/VI.
- ³⁶⁹ Там само. I/XI, III/II; Лист до М. К. Заньковецької і М. К. Садовського. – 11. 06. 1887. – С. 298.
- ³⁷⁰ Карпенко-Карий І. Я. «Житейське море», I/XI.
- ³⁷¹ Карпенко-Карий І. К. «Записка...» – С. 279.
- ³⁷² Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», III/II; «Наталка Полтавка».
- ³⁷³ Карпенко-Карий І. К. Лист до В. Лукича-Левицького. – 27. 11. 1890. – С. 304.
- ³⁷⁴ Карпенко-Карий І. К. Лист до М. І. Тобілевич. – 01. 08. 1903. – С. 341; «Наталка Полтавка».
- ³⁷⁵ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», IV/I.
- ³⁷⁶ Там само. III/I.
- ³⁷⁷ Там само. III/VIII.
- ³⁷⁸ Карпенко-Карий І. К. «Суєта», II/VII.

- ³⁷⁹ Там само. I/IV.
- ³⁸⁰ Карпенко-Карий І. К. «Наталка Полтавка». – С. 275.
- ³⁸¹ Карпенко-Карий І. К. Лист до Н. І. Тобілевича. – вересень, 1897. – С. 319.
- ³⁸² Карпенко-Карий І. К. Лист до Н. І. Тобілевича. – 16. 03. 1897. – С. 316.
- ³⁸³ Карпенко-Карий І. К. Лист до Н. І. Тобілевича. – 18. 06. 1904. – С. 343.
- ³⁸⁴ Карпенко-Карий І. К. «Суєта», I/IV; «Суєта», II/VII.
- ³⁸⁵ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», II/VIII.
- ³⁸⁶ Там само. I/IX.
- ³⁸⁷ Карпенко-Карий І. К. Лист до І. Я. Франка. – 01. 03. 1888. – С. 299.
- ³⁸⁸ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», I/I.
- ³⁸⁹ Карпенко-Карий І. К. Лист до Н. І. Тобілевича. – 25. 02. 1898. – С. 326.
- ³⁹⁰ Франко І. Я. Наша театральна мізерія [1905] / Зібрання творів. У 50 т. – К. : Наукова думка, 1982. – Т. 35: Літературно-критичні праці (1903–1905). – С. 363.
- ³⁹¹ Народний театр / Нива. – 1865. – Ч. 1. Цит. за: Українська преса. Т. 2. – С. 313.
- ³⁹² Франко І. Я. Русько-український театр (Історичні обриси) / Зібрання творів. У 50 т. – К. : Наукова думка, 1981. – Т. 29: Літературно-критичні праці (1893–1895). – С. 305.
- ³⁹³ Франко І. Я. До історії українського вертепу XVIII ст. [1906] / Зібрання творів. У 50 т. – К. : Наукова думка, 1982. – Т. 36: Літературно-критичні праці (1905–1906). – С. 172.
- ³⁹⁴ Франко І. [Рецензія] Hermann Reich. Der mimus. Ein litterar-entwickelungs geschichtlicher versuch / Зібрання творів. У 50 т. – К. : Наукова думка, 1982. – Т. 37: Літературно-критичні праці (1906–1908). – С. 118.
- ³⁹⁵ В. Д. Р. [Василь Ільницький]. Руський театр [Рецензія на постановку «Наталки Полтавки», «Сватання на Гончарівці» та інших п'єс] (Допис з Тернополя) / Нива. – 1865. – Ч. 17,18. Цит. за: Українська преса. – С. 335.
- ³⁹⁶ Франко І. Я. Русько-український театр (Історичні обриси) / Зібрання творів. У 50 т. – К. : Наукова думка, 1981. – Т. 29: Літературно-критичні праці (1893–1895). – С. 335.
- ³⁹⁷ Франко І. Я. Руський театр у Галичині [1885] / Зібрання творів. У 50 т. – К. : Наукова думка, 1980. – Т. 26: Літературно-критичні праці (1876–1885). – С. 365.
- ³⁹⁸ **. Руський театр [рецензія на комедію «Пан Довгонос»] / Нива. – 1865. – Ч. 14. Цит. за: Українська преса. Т. 2. – С. 331.
- ³⁹⁹ Франко І. Я. Наш театр [1892] / Зібрання творів. У 50 т. – К. : Наукова думка, 1980. – Т. 28: Літературно-критичні праці (1890–1892). – С. 286.
- ⁴⁰⁰ Франко І. Я. Іван Тобілевич (Карпенко-Карий). Драми і комедії. Том. 1. [1897] / Зібрання творів. У 50 т. – К. : Наукова думка, 1981. – Т. 31: Літературно-критичні праці (1897–1899). – С. 11.
- ⁴⁰¹ Кропивницький М. Л. Лист до О. М. Куліш. – 12. 03. 1896. – С. 452.
- ⁴⁰² Франко І. Я. Русько-український театр (Історичні обриси) / Зібрання творів. У 50 т. – К. : Наукова думка, 1981. – Т. 29: Літературно-критичні праці (1893–1895). – С. 314–315.
- ⁴⁰³ Там само. – С. 328.
- ⁴⁰⁴ Франко І. Я. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. / Зібрання

творів. У 50 т. — К. : Наукова думка, 1984. — Т. 41: Літературно-критичні праці (1890–1910). — С. 396.

⁴⁰⁵ В. Д. Р. [Василь Ільницький]. Руський театр [Рецензія на постановку «Наталки Полтавки», «Сватання на Гончарівці» та інших п'єс] (Допис з Тернополя) / Нива. — 1865. — Ч. 17,18. Цит. за: Українська преса. Т. 2. — С. 333.

⁴⁰⁶ Т. А. Руський театр [рецензія на п'єси «Мертвець-збитошник», «Сватанне напомацки», «Голоден і влюблен», «Підгіряне» / Нива. — 1865. — Ч. 11. Цит. за: Українська преса. Т. 2. — С. 326.

⁴⁰⁷ Франко І. Я. Михайло П[єтрович] Старицький [1902] / Зібрання творів. У 50 т. — К. : Наукова думка, 1982. — Т. 33: Літературно-критичні праці (1900–1902). — С. 265.

⁴⁰⁸ Франко І. Я. Русько-український театр (Історичні обриси) / Зібрання творів. У 50 т. — К. : Наукова думка, 1981. — Т. 29: Літературно-критичні праці (1893–1895). — С. 311.

⁴⁰⁹ Денис з-над Серету [Василь Ільницький]. Драматургічні замітки / Правда. — 1867. — Ч. 9. Цит. за: Українська преса. Т. 2. — С. 464.

⁴¹⁰ Кропивницький М. Л. Лист до О. М. Куліш. — 12. 03. 1896. — С. 452.

⁴¹¹ Там само.

⁴¹² Кропивницький М. Л. Лист до Б. Грінченка. — 19. 12. 1900. — С. 487.

⁴¹³ Старицький М. П. Лист до М. Ф. Комарова. — квітень, 1892. — С. 501.

⁴¹⁴ Карпенко-Карий І. К. Лист до Н. І. Тобілевича. — 02. 03. 1901. — С. 337.

⁴¹⁵ Карпенко-Карий І. К. Лист до І. Я. Франка. — 01. 03. 1888. — С. 299.

⁴¹⁶ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», I/V.

⁴¹⁷ Там само.

⁴¹⁸ Карпенко-Карий І. К. Лист до П. Г. Житецького. — 15. 12. 1897. — С. 322.

⁴¹⁹ Карпенко-Карий І. К. «Житейське море», II/V.

⁴²⁰ Там само. III/VI.

⁴²¹ Карпенко-Карий І. К. Лист до Товариства акторів. — 04. 02. 1897. — С. 313.

⁴²² Карпенко-Карий І. К. Лист до своїх дітей 7. 01. 1904 / Вітчизна. — 1991. — № 5. — С. 172; 26. 07. 1904 / Вітчизна. — 1991. — № 6. — С. 163.

⁴²³ Карпенко-Карий І. К. Лист до Б. Д. Грінченка 08. 10. 1897. — С. 320.

⁴²⁴ Карпенко-Карий І. К. Лист до своїх дітей, 19. 12. 1904 / Вітчизна. — 1991. — № 6. — С. 167.